

Mario Strecha

»Za krst častni i hrvatstvo slavno« Politični katolicizem v banski Hrvaški v začetku 20. stoletja

UDK 329(497.5)»1900/1915«

STRECHA Mario, dr., izredni prof., Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, HR-10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

»Za krst častni i hrvatstvo slavno«

Politični katolicizem v banski Hrvaški v začetku 20. stoletja

Zgodovinski časopis, Ljubljana 62/2008 (137), št. 1–2, str. 63–90, cit. 136

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., Hr.)

Konec 19. stoletja je politični katolicizem v banski Hrvaški pridobil obliko gibanja, ki ni imelo le versko-političnega značaja, ampak tudi nacionalni. Toda, glede na okoliščine, se je pokazalo, da takega gibanja tedaj ni bilo mogoče uresničiti. Razmere na političnem in družbenem prostoru banske Hrvaške po protiogrskem gibanju 1903–1904 so postavile pobudnike političnega katolicizma v položaj, da se neposredno angažirajo v političnem življenju. Pričujoči prispevek analizira okoliščine nastanka in delovanja skupine duhovščine in laikov, ki so se leta 1904 ob podpori hrvaških škofov zbrali okrog političnega dnevnika Hrvatsvo zato, da bi poskušali na različne načine vzpostaviti razmere za oblikovanje osrednje, pravaške, a tudi katoliške opozicijske stranke.

Avtorski izvleček

UDC 329(497.5)»1900/1915«

STRECHA Mario, Ph.D., Assistant Professor, University of Zagreb, Faculty of Arts, Department of History, HR-10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

Political Catholicism in Banal Croatia at the Beginning of the 20th Century

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 62/2008 (137), No. 1–2, pp. 63–90, notes 136

Language: Sn. (En., Sn., Hr.)

At the end of the 19th century, the political Catholic movement in banal Croatia started to acquire traits that were not merely political and religious; they had definite national tendencies. Yet due to the prevalent conditions of that period such a political movement could not be realized. After the 1903–1904 riots against Hungary the current political and social situation required that initiators of the movement participate in political life more actively. Analyzed are the circumstances responsible for the origin and for political activities of a group of clergymen and laymen who, with the support of Croatian bishops, assembled around Hrvatsvo, a Croatian political daily. Their principal aim was to create favorable conditions for the formation of a central, right-wing, Catholic Opposition.

Author's Abstract

Konec 19. stoletja si je politični katolicizem v banski Hrvaški prizadeval dobiti obliko gibanja, ki bi ne bilo le versko, temveč tudi nacionalno. Omenjeno prizadevanje je izhajalo iz prepričanja njegovih zagovornikov, da predstavlja pripadnost katoliški veri eno temeljnih obeležij hrvaške nacije in da lahko na tej podlagi katoliška verska ideja nedvomno postane odločujoči povezovalni dejavnik v boju za uresničitev nacionalno-političnih zahtev.¹

Zagovorniki političnega katolicizma v banski Hrvaški na čelu z glavnim ideologom Stjepanom Korenićem so dojemali katolicizem kot eno od osnovnih obeležij hrvaštva, ki ima lahko prvorazredno nacionalno-integrativno vlogo. Po njihovem prepričanju je bila obramba versko-cerkvenih interesov zmožna nevtralizirati tako razdeljenost hrvaške nacije v teritorialnem smislu, kot tudi njeno vse večjo pluralizacijo v političnem, socialnem in razrednem pogledu, ki je pomembno ovirala boj za realizacijo hrvaških nacionalno-političnih aspiracij. Na tej podlagi so zato odločno nasprotovali temu, da bi na političnem nivoju versko-cerkvene

¹ Katolički list, št. 32, 1.1900.; S. Korenić. Prvi hrvatski katolički sestanek u Zagrebu, Zagreb, 1900, XII–XIII; M. Strecha, Katoličko hrvatstvo. Počeci političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj (1897–1904), Zagreb, 1997, 59–129.

interese zastopala posebna katoliška stranka.² Obenem so bili tudi proti temu, da bi se hrvaško katoliško gibanje vezalo na katerokoli od že obstoječih političnih grupacij. V zvezi s tem so poudarjali, da se v političnem življenju interesi katolicizma morejo in morajo zastopati skozi vse hrvaške politične grupacije. Korenić je poudarjal, da bi vezanje katoliškega gibanja na katerokoli od že obstoječih strank bilo škodljivo ne le zato, ker bi vnašalo razdor med katolike, temveč tudi zato, ker bi omejevalo njegovo svobodo v boju za rekatolizacijo družbe. Slednje pa je bila njegova primarna naloga.³

Koreniću in večini zagovornikov političnega katolicizma v banski Hrvaški je namreč bilo jasno, da so v politični praksi pogosti kompromisi in taktiziranja za doseganje kratkoročnih političnih ciljev. V prizadevanju po tem, da bi katoliško gibanje ponudilo katolicizem kot podlago za novo hrvaško nacionalno-integracijsko ideologijo, so zagovorniki katoliškega hrvaštva poudarjali, da mora katoliško gibanje ohraniti polno svobodo delovanja. Pri opozarjanju, da bi različnost političnih opcij za rešitev hrvaškega vprašanja lahko postavila pod vprašaj katoliško hrvaštvo, so se Korenić in zagovorniki političnega katolicizma med drugim sklicevali na nauk, da se katolicizem oziroma Katoliška cerkev zaradi svoje univerzalnosti kot tudi svoje posebne vloge v zgodovini človeštva ne more poistovetiti niti z obliko vladavine niti z državo kot institucijo in posledično tudi ne z nobeno od političnih opcij. Trdili so, da so katolicizem in Cerkev »večne« ustanove, ki morajo zato nujno ostati izven vseh »sistemov«, katerih trajanje je časovno omejeno, saj v nasprotnem primeru obstaja nevarnost, da izginejo skupaj z njimi.⁴ Toda katoliško hrvaštvo, oziroma različica političnega katolicizma, za katero so se na prelomu stoletja v banski Hrvaški zavzemali njeni pristaši na čelu s Korenićem, ni uspela zaživeti.

Že leta 1902 je koncept katoliškega hrvaštva resno pretresel neslaven zaključek svetojeronimske afere. Zlom večletnih prizadevanj hrvaških škofov in zagovornikov političnega katolicizma po tem, da se v ime neke inozemske hrvaške verske in kulturne ustanove vnese hrvaško nacionalno ime, je namreč pokazal, da lahko med versko-cerkvenimi in nacionalno-političnimi interesi obstajajo velike razlike, kar je seveda postavilo pod vprašaj temeljno idejo katoliškega hrvaštva. Poleg tega je svetojeronimska afera tudi pokazala, da hrvaški episkopat kljub svojemu relativno neodvisnemu položaju od vrhov monarhije le nima potrebne svobode za prevzem vodenja hrvaškega nacionalnega gibanja. Po drugi strani pa je postalo očitno tudi to, da proslovanska politika tedanjega papeža Leona XIII. ni tako čvrsto jamstvo za to, da bi hrvaško vprašanje mogli rešiti z oporo Vatikana. Toda svetojeronimska afera kljub vsemu ni uničila samega koncepta katoliškega hrvaštva. Iluzija, da je navkljub procesu sekularizacije in pospešene družbene ter politične pluralizacije, skozi katere je na prelomu stoletja šla hrvaška družba, mogoče na katoliški osnovi doseči nacionalno in politično enotnost, je ostala nedotaknjena.⁵

Seveda pa ni samo neslavni razplet svetojeronimske afere preprečil afirmacije katoliškega hrvaštva oziroma katoliškega gibanja, ki bi razen v imenu versko-cerkvenih nastopalo tudi v imenu hrvaških nacionalno-političnih ciljev. Upoštevati velja tudi to, da je katoliškemu gibanju, kakršnega so si zamišljali zagovorniki političnega katolicizma na čelu s Korenićem, manjkalo ustrezno mobilizacijsko sredstvo oziroma motiv, ki bi jih lahko spodbudil k temu, da skušajo svojo zamisel prenesti v prakso.

² S. Korenić, *Da li je dosadašnji katolički pokret u Hrvatskoj uspio?*, Zagreb, 1908, 9–17; M. Strecha, *Katoličko hrvatstvo...*, n. d., 157–160.

³ Prav tam, 158.

⁴ S. Korenić, nekoliko misli k crkvenoj politici u Hrvatskoj, Zagreb, 1909, 16–32; M. Strecha, *Katoličko hrvatstvo...*, n. d., 159.

⁵ M. Strecha, *Katoličko hrvatstvo...*, n. d., 215.

V banski Hrvaški namreč kljub določenim najavam ni prišlo do izvedbe cerkveno-političnih reform liberalnega značaja, ki bi spremenile položaj Cerkve in pospešile proces sekularizacije. Ker torej ni prišlo do spopada Cerkve z državo, je edini motiv mobilizacije hrvaških katolikov predstavljala konfrontacija s političnimi in kulturnimi skupinami, ki so na različne načine izražale zahtevo po sekularizaciji družbenega življenja.⁶ Toda te skupine – gre predvsem za socialdemokrate in Napredno omladino – tedaj še niso bile tako vplivne in v svojih nastopih v tolikšni meri protiversko oziroma proticerkveno usmerjene, da bi posamezni »incidenti« z njimi zagovornike katoliškega hrvaštva mogli spodbuditi k sistemskemu organiziranemu delovanju.⁷

Skratka, zagovornikom političnega katolicizma je v trenutku, ko so se skušali družbeno in politično angažirati, manjkal motiv za akcijo. Duhovništvo je še naprej bilo prisotno in zelo aktivno tako v kulturnem kot v političnem življenju ter sodelovalo pri delu vseh političnih strank, razen socialdemokratske.⁸ Pri obravnavi razlogov neuspeha hrvaškega katoliškega gibanja, kakršnega so si zamišljali Korenić in njegovi istomišljeniki, pa velja še poudariti vlogo vrhov monarhije. Tem je seveda bilo še kako v interesu preprečiti oživljanje hrvaškega nacionalnega gibanja v katoliški varianti.

Ob krizi dualizma, ki se je v obdobju pojava političnega katolicizma v banski Hrvaški sicer še vedno prvenstveno izražala kot notranja kriza v avstrijskem oziroma ogrskem delu monarhije, a je hkrati odkrivala vse slabosti dualizma, je namreč bilo hrvaško katoliško gibanje z jasno izpostavljenim nacionalnim obeležjem razumljeno kot dejavnik, ki bi lahko še dodatno destabiliziral dvojno ureditev monarhije. Katoliško Hrvaštvo je bilo zato nesprejemljivo za dualistične sile tako na Dunaju kot v Pešti. V obeh središčih so iskali način, s katerim bi ga lahko preprečili. Prva priložnost za to se je pojavila med katoliškim shodom leta 1900 v Zagrebu, se pravi ravno v času, ko bi naj gibanje začelo delovati. Vrhovi monarhije so izkoristili neko neoprezno izjavo sarajevskega nadškofa Josipa Stadlera, najglasnejšega zagovornika katoliškega Hrvaštva med hrvaškimi škofi, in ga nato na različne načine skušali odstraniti. S tem so poslali sporočilo ostalim hrvaškim škofom, naj se vzdržijo neposredne nacionalno-politične akcije.⁹

Upoštevanje omenjeno je tudi Khuenov režim, ki je sprva – vsaj tako se zdi – skušal izkoristiti katoliško hrvaštvo kot sredstvo pritiska na protidualistične sile na Ogrskem, prenehal z zaostrovanjem odnosov s Cerkvijo na Hrvaškem, s čimer ji je skušal odvzeti ključni argument za organizacijo katoliškega gibanja. Istočasno pa se je režim solidariziral z vrhovi monarhije glede obsodbe vstopa episkopata v neposredno politično akcijo.¹⁰ Seveda pa so dualistični faktorji monarhije imeli pomembno vlogo tudi v razpletu svetojeronimske afere, ki je – kakor smo že poudarili – zadala težek udarec katoliškemu hrvaštvu.¹¹ Situacija se je nato resda začela hitro spreminjati, vendar ne v korist variante političnega katolicizma, ki so jo zagovarjali Korenić in njegovi somišljeniki, temveč v korist borbenega, militantnega katoliškega ekskluzivizma, kakršnega je od leta 1903 naprej sistematično zagovarjal škof s Krka Anton Mahnič.

Kar zadeva sistematično rekatolizacijo družbe, ki je bila temeljni cilj hrvaškega katoliškega gibanja, med Mahničem in Koreničem ni bilo nobenih razlik. Oba sta zagovarjala idejo nujnosti celovite preobrazbe zasebnega in javnega življenja na Hrvaškem v smeri katoliške verske doktrine. Res pa je, da se je pri tem Mahnič bolj odkrito kot Korenić skliceval na ideal

⁶ Prav tam, 214.

⁷ Prav tam, 215.

⁸ Prav tam, 213.

⁹ Prav tam, 190–215.

¹⁰ Prav tam, 197.

¹¹ Prav tam, 215–253.

srednjeveške družbe, kjer je – po njegovem mnenju – država funkcionirala povsem v skladu z naukom Cerkve in kjer je posvetna inteligenca brezpogojno priznavala njeno avtoriteto. Zaradi tega se naj ne bi niti v enem segmentu družbenega življenja ne dogajalo nič, kar bi bilo v nasprotju z versko resnico.¹²

Po drugi strani pa je Mahnič soglašal s Koreničevim prepričanjem o ogromni družbeni in nacionalno-integrativni moči krščanstva oziroma katolicizma.¹³ Izhajajoč iz razumevanja, da se je katolicizem skozi zgodovino globoko vsadil »... v misli in bit ...« hrvaškega naroda, je Mahnič prav tako poudarjal, da hrvaštvo brez njega ne more niti obstati niti doseči svojih nacionalno-političnih ciljev. V zvezi s tem je tudi on poudarjal, da se lahko sloga hrvaškega naroda, ki je nujen predpogoj za njegovo nacionalno afirmacijo in njegov napredek, uresniči izključno z zbiranjem vseh njegovih pripadnikov na podlagi verske resnice kot »najvišje« in edine »prave« resnice. Pri tem je, tako kot Korenič, odločno zavračal pripombe, da bi vztrajanje na katoliškem hrvaštvu lahko postalo dejavnik nacionalne delitve. Če je hrvaški narod v veliki večini izrazito krščanski oziroma katoliški, kar po Mahničevem mnenju nedvomno drži, potem lahko čvrsta sprema med hrvaško nacionalno in katoliško versko idejo vodi samo proti vse večji »... duševni in umni enotnosti ...« hrvaškega naroda.¹⁴

Glede na osnovne cilje hrvaškega katoliškega gibanja se Mahničevo videnje tako ni razlikovalo od Koreničevega. Toda razlike med njima, celo bistvene, so kljub temu obstajale. Prva je izhajala iz različnega gledanja na način, po katerem bi naj hrvaško katoliško gibanje funkcioniralo. Izhajajoč iz sodbe o Hrvatih kot eminentno katoliškemu narodu je Korenič menil, da je obnova hrvaške družbe v smeri krščanskega oziroma katoliškega nauka na vsak način mogoča tudi brez permanentnega in brezkompromisnega idejnega konfrontiranja katolikov z vsemi, katerih pogledi niso vedno in v vsem povsem usklajeni s stališči Cerkve. Mahnič pa je po drugi strani menil, da s sistematično rekatolizacijo hrvaške družbe ni mogoče začeti, če se katoliki ne spustijo v javni neprizanesljiv obračun z vsemi tistimi razmišljanji, ki niso povsem usklajena z nauki krščanske filozofije oziroma z osnovnimi katoliškimi teološkimi postavkami. Mahnič je na tem vztrajal tudi zato, ker je izhajal iz ocene, da je vsa hrvaška družbena praksa, še posebej pa znanstvena in kulturna produkcija, nekaj let nazaj skoraj povsem izgubila krščansko obeležje. Tega bi bilo mogoče vrniti le ob brezkompromisnem konfrontiranju s tistimi, ki v vseh pogledih ne sledijo verski resnici.¹⁵

Čeprav je tudi sam pogosto in precej ostro opozarjal na pojave, ki so v nasprotju s katoliškim svetovnim nazorom, pa se Korenič v tem pogledu ni strinjal z Mahničem. To je, med drugim, prišlo najbolj do izraza na prvem hrvaškem katoliškem shodu, predvsem v sekciji, kjer so razpravljali o katoliškem tisku.¹⁶ Razlog za tako Koreničevo stališče velja iskati predvsem v njegovem prepričanju, da zaradi nacionalno-političnih razlogov vprašanje ohranjanja tradicionalne vloge katolicizma ne sme postati vzrok za spor na hrvaški politični sceni.¹⁷ Zavzemal se je za to, da se na pojave in ideje, ki so s katoliškega gledišča nezaželeni, ne reagira ofenzivno, temveč defenzivno, a nikakor molče. O tem je zapisal: »... mi popovi sledimo u politici razne stranke. Jedni misle da je bolje ovako, drugi onako, a svi skupa vidimo, da u svim strankama imade ljudi koji do vjere i crkve ne drže ama baš ništa, /.../ no ipak se s njima

¹² Katolički list, št. 18, 19, 1.1899; Hrvatska straža, l. 1903, 13; M. Strecha, Katoličko hrvatstvo..., n. d., 216.

¹³ Katolički list, št. 29, 30, 31, 1.1900.

¹⁴ Hrvatska straža, l. 1903, 8–9; M. Strecha, Katoličko hrvatstvo..., n. d., 216.

¹⁵ Hrvatska straža, l. 1903, 10; M. Strecha, Katoličko hrvatstvo..., n. d., 217.

¹⁶ S. Korenič, Prvi hrvatski katolički sastanak u Zagrebu, n.d., 99–127; 193–205; M. Strecha, Katoličko hrvatstvo..., n. d., 217.

¹⁷ Katolički list, št. 40, 1.1903.; M. Strecha, Katoličko hrvatstvo..., n. d., 217.

zajedno borimo za stvar domovinsku, jer držimo, da ćemo tako više pomoći domovini, nego da se s njima koljemo, te da tako rascijepamo ionako slabe sile domovine. To činimo i činit ćemo sa svakom strankom sve dotle, dok ljudi, koji u stranci kolo vode, bar javno i očito ne udare na vjeru i crkvu.«¹⁸

V tem pogledu je bilo Korenićevo stališče blizu stališču večjega dela starejše generacije hrvaškega duhovništva, ki se je – upošteva je nacionalne interese – v duhu liberalnega katolicizma, kot sta ga formirala Rački in Strossmayer, v glavnem ogibala sporom, ki bi lahko privedli do definitivne prekinitve sodelovanja med posvetno inteligenco in duhovništvom.¹⁹ Po drugi strani pa je omenjeno Korenićevo prepričanje nedvomno bilo izraz njegove ocene, da so številna mišljenja, iz katerih je bilo mogoče razbrati določena odstopanja od uradnega cerkvenega nauka, v hrvaškem primeru v največji meri le posledica nezadostnega poznavanja katoliške verske doktrine in ne izraz prikritih, toda jasno prepoznavnih protiverskih in proticerkvenih stališč.²⁰ Za razliko od Mahniča je v glavnem zaupal v hrvaško inteligenco in v njen, v osnovi pozitiven odnos do katolicizma.

Nasprotno od Korenića pa je Mahnič bil izraziti predstavnik intransigentne struje v katoliški cerkvi. Gre za strujo, znano tudi pod imenom »integralisti«, ki je najodločnejše zavračala kakršen koli kompromis z modernimi gibanji v družbi, vključno z molčečo toleranco. Njeni predstavniki – opogumljeni z neuspehom prizadevanj papeža Leona XIII., da se z vključitvijo Cerkve v tokove modernega družbenega razvoja zaustavi oziroma prepreči proces sekularizacije – so zahtevali, da se Cerkev ponovno distancira od moderne družbe in da znova najostreje obsodi vse moderne idejne tokove.²¹ Kar zadeva Korenića pa velja dodati, da njegova dojemanja, ki jih je izražal na prelomu stoletja, niso imela nič skupnega z idejami liberalnega katolicizma, še posebej ne z varianto liberalnega katolicizma, ki se je konec 19. in v začetku 20. stoletja pojavila v krogih katoliških intelektualcev Nemčije, Francije, Italije in Avstrije. Toda za razliko od Mahničevega rigidnega konservativizma je bil Koreničev konservativizem bolj zmeren, kar se je najbolj videlo pri vprašanju taktike katoliškega gibanja, za katero se je zavzemal in za katero so njegovi nasprotniki dejali, da gre za taktiko, tipično za »indirektni katolicizem«.²²

Mahnič, prepričan v nujnost »ločitve duhov«, si je od leta 1903 dalje prizadeval vdihniti življenje katoliškemu gibanju v banski Hrvaški. Njegova zamisel o tem, da katoliki preprosto morajo vsiliti »kulturni boj«, če želijo rekatolizirati družbo, je hrvaško katoliško gibanje seveda vodila v konfrontacijo z velikim delom hrvaške posvetne, pa tudi duhovniške inteligence, saj ga je rinila na rob in ne v središče družbenega prostora, čemur se je Korenić – kakor smo poudarili – želel na vsak način izogniti. Mahnič je namreč nameraval svoje delovanje usmeriti prvenstveno proti inteligenci, katero je imel za najvplivnejšo družbeno skupino. Če ona ne zastopa dosledno katoliških stališč, potem po Mahničevem mnenju katoliških načel ne bo mogoče vgraditi v družbeno prakso. Še več, po njegovem prepričanju je v tem primeru vprašljiv sam obstanek hrvaškega katolicizma v prihodnosti.²³

Mahnič je bil še posebej ogorčen nad stališči najmlajše generacije hrvaške inteligence. Ta je po njegovi oceni kazala najbolj izrazit odklon od katoliškega nauka in to zato, ker so mladi iskali vzor v sodobni evropski kulturi, ki je po Mahniču skoraj v celoti temeljila na

¹⁸ Katolički list, št. 39, 1.1903.; M. Strecha, *Katoličko hrvatstvo...*, n. d., 218.

¹⁹ M. Gross, A. Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća*, Zagreb, 1992, 159–160, 402–407.

²⁰ S. Korenić, *Prvi hrvatski katolički sastanak...*, n. d., 108–111; M. Strecha, *Katoličko hrvatstvo...*, n. d., 218.

²¹ G. Martina, *La Chiesa nell'età del liberalismo*, Brescia, 1978, 140–152.

²² *Hrvatstvo*, št. 3, 1. 1904.

²³ *Hrvatska straža*, 1. 1903, 1–2; M. Strecha, *Katoličko hrvatstvo...*, n. d., 220.

protikršćanskih idejah.²⁴ Predstavnik hrvške moderne je obtoževal, da v svojih umetniških stvaritvah plasirajo ideje, ki bodisi neposredno bodisi posredno postavljajo pod vprašaj »pozitivno krščanstvo« in ni izpuščal priložnosti, da najostreje obsodi njihovo navdušenje nad modernimi evropskimi filozofskimi in umetnostnimi tokovi. Še posebej je obsojal njihov prezir do tradicionalne krščanske filozofije in metafizike, brez katerih – po njegovem mnenju – ni mogoče »zdravo razmišljanje« in posledično tudi ne pravilno delovanje v katerikoli sferi človekove dejavnosti.²⁵

Mahnič pa je obenem bil kritičen tudi do starejše generacije hrvške inteligence. Nje sicer ni mogel kritizirati zaradi širjenja protikršćanskih oziroma protikatoliških idej, vendar njen odnos do katolicizma zanj prav tako ni bil ustrezen. Mahnič je namreč bil globoko razočaran nad tem, da med predstavniki starejše hrvške inteligence ni mogel opaziti večjega števila posameznikov, ki bi se bili vedno pripravljene odločno postaviti v bran domnevno ogroženih katoliških načel. V zvezi s tem je opozarjal, da je ta vrsta molka enako škodljiva – če že ne škodljivejša – za interese katolicizma, kot odkrito nasprotovanje katoliškemu nauku. Po njegovem mnenju je bilo v končni fazi pasivno stališče hrvških intelektualcev samo izraz njihove nezmožnosti, da se v celoti poistovetijo s katoliškimi načeli. To je tolmačil kot posledico sprejemanja liberalnega katolicizma, ki je zanj bil absolutno nesprejemljiv.²⁶

Mahničevo nezadovoljstvo pa ni bilo usmerjeno le proti laični, temveč tudi proti velikemu delu duhovniške inteligence. Njen katolicizem je namreč bil zanj vse preveč liberalen. V svoji kritiki hrvške duhovščine si je sicer prizadeval biti obziren in se je zato v glavnem izogibal obtožbam klera zaradi simpatij do liberalizma,²⁷ a mu je kljub vsemu odkrito očital, da vodi v glavnem zgolj teoretske razprave o vprašanju družbene vloge katolicizma in o njegovem vplivu na družbeno prakso in pri tem ne počne nič konkretnega v smislu rekatolizacije hrvške družbe. V skladu s svojim prepričanjem, da je za vzpostavitev »krščanske družbe« po poti »ločitve duhov« najprej potrebno eliminirati vsa tista stališča, ki temu nasprotujejo, je od hrvške duhovščine zahteval, da se prav ona spusti v odločno bitko z liberalizmom, ki je v hrvški družbeni praksi vse bolj očitno prisoten.²⁸

Mahničeva pripravljenost tvegati spopad s hrvško inteligenco ne glede na posledice v nacionalnem smislu je bila pogojena z njegovim razumevanjem odnosa med versko in nacionalno idejo. Zanj je namreč nacionalna ideja predstavljala »nižjo« kategorijo v hierarhiji idej od verske ideje.²⁹ V zvezi s tem je poudarjal, da je glavni integrativni dejavnik v nacionalnem smislu v prvi vrsti verska ideja kot najvišja v »cesarstvu idej«. Zato tudi ni naključje, da se je njegovo geslo glasilo »... najprije katolik, onda Hrvat ...«. ³⁰ Ko je poudarjal prednost verskih pred nacionalnimi interesi pa Mahnič, razumljivo, ni zmanjševal pomembnosti nacionalnega momenta. S tem je želel v prvi vrsti poudariti svoje globoko prepričanje, da nacionalno-političnih ciljev ni dovoljeno dosegati s sredstvi, ki niso strogo skladna z verskim naukom. To stališče pa je bilo hkrati opravičilo njegove zahteve, da se v imenu nacionalne enotnosti verskega momenta nikakor ne sme izključiti iz središča političnega življenja. Z drugimi besedami, šlo je za argumentacijo zahteve po prekinitvi kompromisa z vsemi, ki dosledno in ob vsaki priliki ne izkazujejo svoje verske opredelitve.³¹

²⁴ Hrvatska straža, l. 1903, 2; M. Strecha, Katoličko hrvatstvo..., n. d., 220.

²⁵ Hrvatska straža, l. 1903, 2–4; M. Strecha, Katoličko hrvatstvo..., n. d., 221.

²⁶ Hrvatska straža, l. 1903, 472–481.; M. Strecha, Katoličko hrvatstvo..., n. d., 221, 238–239.

²⁷ Hrvatska straža, l. 1903, 4; M. Strecha, Katoličko hrvatstvo..., n. d., 221.

²⁸ Hrvatska straža, l. 1903, 4–5; M. Strecha, Katoličko hrvatstvo..., n. d., 222.

²⁹ Hrvatska straža, l. 1903, 301–307; A. Bozanić, Biskup Mahnič, Pastir i javni djelatnik u Hrvata, Zagreb–Krk, 1991, 144–145.

³⁰ Hrvatska straža, l. 1903, 75.

³¹ Hrvatska straža, l. 1903, 73–75; M. Strecha, Katoličko hrvatstvo..., n. d., 222.

Enačaja med katoliško versko in hrvaško nacionalno idejo pa na načelni ravni tudi Korenić ni delal, čeprav pri njem razlika med hrvaštvom in katolicizmom največkrat ni bila tako jasno izražena. Tako stališče pa ni zgolj potenciralo teze o istovetnosti verskih in nacionalnih interesov, temveč je – še posebej v širokih slojih družbe – utemeljevalo idejo o katolištvu kot temeljnem hrvaškem nacionalnem obeležju.³² Povedano drugače: za razliko od Mahniča, ki je želel hrvaško katoliško gibanje usmeriti v skladu s svojim geslom »... najprije katolik, onda Hrvat ...«, si je Korenić v prvi vrsti prizadeval delovati v skladu z načelom »... i Hrvat i katolik ...«. Z omenjenim Koreničevim stališčem je soglašala velika večina katoliške duhovščine v banski Hrvaški, ki je s svojimi dejanji kazala vdanost tradiciji liberalnega katolicizma, kot sta ga formirala Rački in Strossmayer.³³

Mahničovo in Koreničovo videnje katoliškega gibanja pa se ni razhajalo zgolj v mnenju o nujnosti neprizanesljivega boja s stališči, ki se v celoti ne skladajo s katoliškim naukom. Delilo ju je tudi vprašanje, ali morajo katoliki delovati v političnem življenju tako, da oblikujejo lastno stranko ali ne. Videli smo, da je bil Korenić, upoštevajoč interese katoliškega hrvaštva in obče nacionalno-politične razloge, odločni nasprotnik zamisli o tem, da naj katoliško gibanje dobi strankarsko obeležje. V zvezi s tem je dosledno zavračal možnost oblikovanja posebne katoliške politične organizacije oziroma možnost povezave gibanja z eno od obstoječih strank. Ni bil zgolj prepričan v to, da vse relevantne hrvaške opozicijske politične skupacije morejo in morajo svoje delovanje uskladiti s krščanskimi načeli, temveč je tudi upal, da bodo one same sčasoma to gotovo storile.³⁴ Mahnič pa je bil drugačnega mnenja. Za razliko od Koreniča namreč ni verjel v to, da bi obstoječe hrvaške politične skupacije lahko postale eksponent katoliškega hrvaštva na politični ravni, kar je bila posledica njegovega nezaupanja do velikega dela hrvaške inteligence.³⁵ Mahnič se tako ni zavzemal le za »ločitev duhov« na ravni idej, ampak si je le-te želel tudi na ravni prakse, vključno s politiko.

Mahnič je v zavzemanju za sistematično rekatolizacijo družbe tako poudarjal, da se mora slednja izvesti z organiziranjem katolikov na vseh poljih družbenega življenja, kar vključuje tudi politiko, in da je posledično vzpostavitev katoliško stranke preprosto nujnost. Trdil je, da »nju valja oživitviti, njoj povjeriti budućnost hrvatskog naroda.«³⁶ Iz citirane povedi je mogoče jasno razbrati, da Mahnič v svojih zavzemanjih za vzpostavitev katoliške stranke ni imel v mislih le navadne stranke, ampak stranko, ki naj bi postala osrednja v banski Hrvaški. Še več, stranko, ki bi se razlikovala od vseh ostalih strank. Razlika med bodočo katoliško stranko in ostalimi strankami bi po Mahniču bila v tem, da bi katoliška stranka delovala na vseh področjih družbenega življenja. Po drugi strani pa bi bistvena razlika med njo in ostalimi strankami izhajala iz stališča, da bi katoliška stranka, ki bi zbrala vso hrvaštvo okrog katoliške verske ideje, v hrvaškem političnem prostoru delovala kohezivno, v smislu povezovanja vseh relevantnih političnih sil.³⁷

Hkrati s tem pa je bil Mahnič prepričan, da bi katoliško stranko lahko samo pogojno imeli za strankarsko »formacijo«, saj se verska načela, za katera bi se stranka zavzemala, ne morejo razumeti kot klasični strankarski program. V končni fazi bi šlo le za objavo verske resnice kot »najvišje resnice«, torej nečesa, kar ne more imeti nobene alternative in čemur pravzaprav nihče niti ne sme niti ne more oponirati. To je med drugim bilo povsem v skladu z njegovim razume-

³² Katolički list, št. 8, 31, 1.1897.; Katolički list št. 23, 28, 1. 1898.; Katolički list št. 20, 1.1899.; M. Strecha, Katoličko hrvatstvo..., n. d., 74–80.

³³ Prav tam, 75–76, 223.

³⁴ S. Korenić, Da li je dosadašnji katolički pokret..., n. d., 9–17; S. Korenić, Nekoliko misli..., n. d., 16–32.

³⁵ Hrvatska straža, 1. 1904, 680–682.

³⁶ Prav tam, 212–213.

³⁷ Prav tam, 211–214.

vanjem, da je obramba verskih načel kot temeljnih principov za regulacijo družbenih odnosov v interesu celotnega hrvaškega naroda in da zato prizadevanja za katoliško stranko ni moč oceniti kot »strankarsvo«. ³⁸ Po Mahniču bi torej bila katoliška stranka nad vsemi ostalimi strankami. S tem ko je opozarjal na njen posebni položaj v okviru hrvaškega političnega življenja, pa si je Mahnič hkrati prizadeval odvrniti nezaupanje do bodoče politične organizacije katolikov, ki bi bila dejavnik nadaljnje pluralizacije hrvaške politične scene. Zato je tudi poudarjal, da bi njen program v nacionalno-političnem smislu vsekakor moral biti občehrvaški. ³⁹

Ko je odločno branil idejo o vzpostavitvi katoliške stranke, je Mahnič seveda trdil, da gre pri tem za »klerikalizem«. Poudarjal je, da se v posebnih, izjemnih okoliščinah, duhovništvo mora ukvarjati tudi s posvetnim, torej tudi s političnimi vprašanji. Še več, to bi naj bila njegova obveza. Sicer pa duhovnikom po Mahniču tako ni mogoče kratiti pravice do ukvarjanja s politiko, saj bi drugače kršili njihove državljanske pravice. To je podkrepil s pogosto slišano trditvijo zagovornikov političnega katolicizma, po kateri vključitev klera oziroma Cerkve v politično življenje izhaja iz dejstva, da tudi »... javni politični čini spadajo pod isti vjerski i etični zakon, pod koji spadaju čini privatnog života ...« Ta zakon pa je seveda »božji zakon«. Cerkev naj bi imela pravico, da ga vsili tako zasebnemu življenju človeka kot posameznika, kot tudi celotnemu družbenemu življenju, kar pa seveda ni mogoče, če Cerkev abstiniira od politike. Mahnič je še trdil, da lahko Cerkev le z odločno in dobro organizirano politično akcijo znova osvoji prostor, katerega ji je prevzela moderna država. ⁴⁰

Mahničeva stališča so dobila močno podporo s spremenjeno politiko Vatikana, ki je sledila po smrti Leona XIII. leta 1903. Novi papež Pij X. se je hitro distanciral od razmeroma pomirljive politike Cerkve do moderne družbe in liberalnih držav. Že v zadnjih letih pontifikata Leona XIII. je namreč postalo povsem jasno, da njegova prizadevanja po zaustavitvi sekularizacijskih procesov ne dajejo rezultatov, še več, da postopoma in posredno postavljajo pod vprašaj tip katolicizma 19. stoletja in s tem seveda tudi Katoliško cerkev kot institucijo. ⁴¹ Konec 19. stoletja so se v mnogih evropskih državah, zlasti v Franciji, Italiji in v Nemčiji, v okviru katolicizma pojavile različne struje, ki so se zavzele za to, da se katolicizem in Cerkev čim bolj približata moderni družbi in modernemu načinu razmišljanja. Ena od oblik sodobnih modernizacijskih prizadevanj v okviru evropskega katolicizma je bil tudi krščanski socializem oziroma krščanska demokracija, ki se je v evropskih deželah afirmirala v devetdesetih letih 19. stoletja in ki je začela težiti k avtonomiji delovanja v politični in socialni sferi. Po drugi strani pa so se v katoliških intelektualnih krogih konec 19. stoletja začele oblikovati skupine, ki so zahtevale korenito spremembo Cerkve kot institucije in spremembo tradicionalnega katoliškega nauka, bodisi v smislu njegove reinterpretacije bodisi v smislu potrebe po formuliranju novih teoloških postavk. ⁴² Na pojav omenjenih liberalnih struj v okviru evropskega katolicizma, ki jih običajno imenujemo »modernizem«, so poleg razmeroma pomirljivega odnosa Cerkve do moderne družbene okolice v osemdesetih in devetdesetih letih 19. stoletja posebej odločno vplivala ideološka, filozofska, znanstvena, kulturna in politična gibanja v okviru moderne družbe. Slednja se je kljub različnim večdesetletnim nasprotnim poskusom Cerkve tudi naglo sekularizirala. ⁴³

Pij X. je na tej podlagi ocenil, da predstavlja »modernizem« veliko nevarnost za Cerkev in vsebino njenega nauka, in se ga zato odločil onemogočiti. Pri tem se je moral opreti na

³⁸ Prav tam, 211–215.

³⁹ Prav tam, 215.

⁴⁰ Prav tam, 323–326.

⁴¹ K.E. Lonne, *Il Cattolicesimo politico nell XIX e XX secolo*, Bologna, 1986, 159–167.

⁴² Prav tam, 160–165.

⁴³ Prav tam, 208–219.

konservativno, intransigentno strujo v rimski kuriji in sploh v Cerkvi, ki je – kakor smo že omenili – najodločneje zavračala kakršno koli obliko kompromisa z modernimi gibanji in se zavzemala za celovito ohranjanje tradicije in za katoliški ekskluzivizem. Skratka, zavzemala se je za ponovno distanciranje Cerkve od moderne družbe, za obsodbo idej, ki so označevale njen razvoj, in za odločni, borbeni nastop do drugače mislečih.⁴⁴ Z drugimi besedami, šlo je za strujo, ki je zagovarjala obnovo »kulturnega boja«, saj je bila prepričana, da je samo še na ta način mogoče rešiti idejo o rekatolizaciji družbe, idejo, ki naj bi bila postavljena pod vprašaj ravno zaradi razmeroma visoke tolerance. Tej struji je pripadal tudi škof Mahnič.⁴⁵

Kriza dualizma, ki je po letu 1903 prerasla v direktni spopad Dunaja in Pešte, je sprožila številne kalkulacije o vprašanju sprememb v strukturi habsburške monarhije in tudi kalkulacije o možni rešitvi hrvaškega vprašanja v skladu z zahtevami hrvaške opozicije. Tako je kriza posledično spodbujala hrvaški episkopat, da se aktivno politično angažira in skuša znova stopiti na čelo hrvaške politike.⁴⁶ Ob tem mu je dodatni pogum gotovo vlivalo dejstvo, da so dualizem vse bolj odkrito odklanjali visoki avstrijski cerkveni krogi, ki ga podobno kot aristokracija in vojni vrh sicer tako nikoli niso sprejeli. Vrh avstrijske cerkve so ob tem vprašanju močno podpirali tudi dunajski krščanski socialci, ki so bili od leta 1897 v stalnem vzponu. Prizadevanja hrvaškega episkopata po dejavni vključitvi k reševanju hrvaškega vprašanja so tako znova obudila koncept katoliškega hrvaštva. Toda Koreničev model, ki je – kakor smo omenili – izhajal iz predpostavke, da bodo katoliško gibanje na politični ravni reprezentirale vse relevantne hrvaške opozicijske skupacije, v spremenjenih družbeno-političnih razmerah ni več prišel v poštev.

Družbena in politična situacija na Hrvaškem je v letu 1903 namreč ustrezala zagovornikom Mahničevega koncepta katoliškega hrvaštva, oziroma hrvaškega katoliškega gibanja. Koalicija Neodvisne narodne stranke in Matice stranke prava, ki se je od nastanka leta 1897 predstavljala kot eksponent katoliškega hrvaštva na politični ravni, je na volitvah leta 1901 doživela hud poraz.⁴⁷ Udarec, ki ga je katoliškemu hrvaštvu zadala svetojeronimska afera, je razumljivo zmanjšal navdušenje koalicije za idejo katoliškega hrvaštva, vendar se zdi, da to zanj še ne bi bilo usodno, če se ne bi opoziciji priključila mlada generacija meščanske inteligence, ki je od leta 1901 delovala pod imenom Napredna omladina.⁴⁸ Po porazu na volitvah leta 1901 sta namreč stari opozicijski stranki, na čelu z Bresztyenszkym in Folnegovićem, začeli pogajanja o fuziji vseh hrvaških opozicijskih političnih strank. To je leta 1902 rezultiralo v oblikovanju Hrvaške opozicije, iz katere je v začetku leta 1903 nastala enotna stranka z imenom Hrvaška stranka prava.⁴⁹ Toda spajanje starih strank ne bi bilo dovolj za krepitev opozicije, ki je iskala osvežitev in ki se je zato morala obrniti k Napredni omladini. Ta se ji je najprej pridružila v okviru Hrvaške opozicije, nato pa tudi v okviru Hrvaške stranke prava in celo vstopila v osrednji strankin odbor in v uredništvo *Obzora*. Pri tem pa dodajmo, da je vseeno obdržala obeležja posebne skupine s svojim lastnim organom, ki je od leta 1902 izhajal kot *Hrvatska misao*.⁵⁰

S približevanjem koalirane opozicije Napredni omladini se konservativni del opozicije sicer ni strinjal, vendar je mladino kljub vsemu sprejel in upal, da jo bo uspel disciplinirati. Taka situacija pa je že v začetku približevanja, leta 1901, navdajala z nezadovoljstvom hrvaško

⁴⁴ Prav tam, 212–214.

⁴⁵ A. Božanić, Biskup Mahnič..., n. d., 135.

⁴⁶ Hrvatsvo, št. 146, I. 1904.

⁴⁷ R. Lovrenčić, Geneza politike »novoga kursa«, Zagreb, 1972, 80–81.

⁴⁸ Prav tam, 82.

⁴⁹ Prav tam, 148.

⁵⁰ Prav tam, 143–144.

duhovništvo, ki se je začelo distancirati od starih opozicijskih grupacij.⁵¹ Duhovništvo je namreč menilo, da »mladi« s svojimi stališči ne bodo okrepili opozicije, ampak bodo samo povečali »konfuzijo« v njenih vrstah, in bilo hkrati prepričano, da bo v imenu sloga z »mladimi« žrtvovano »čisto pravaštvo«.⁵² Del duhovništva, ki je začel zapuščati opozicijo, je verjel, da se lahko opozicija zares okrepi le, če se bo zbližala s »Čisto« stranko prava in jo skušala prepričati k fuziji.⁵³ To je seveda bila iluzija, čeprav so te želje po svoje bile logične. Ob tem velja opozoriti, da je uradni program vseh treh opozicijskih grupacij bil istoveten, saj so vse zagovarjale program iz leta 1894, čeprav so ga različno interpretirale. Toda zbliževanje z Napredno omladino je bilo za duhovništvo, ki je simpatiziralo s »Čisto« stranko prava in zagovarjalo fuzijo, jasen pokazatelj, da do slednje ne bo prišlo. Napredna omladina je vse od svojih začetkov prav v Josipu Franku osebno, oziroma v »Čisti« stranki prava videla glavno prepreko za enotni nastop opozicije proti Khuenovemu režimu.⁵⁴

Potem ko je bila oblikovana Hrvaška stranka prava, ki je vključevala tudi »mlade«, se je še en del duhovništva – zlasti višji kler vključno s hrvaškim episkopatom – definitivno distanciral od stranke.⁵⁵ Nezadovoljno duhovništvo je bilo prepričano, da so prav »realisti«, ki so z vstopom v osrednji odbor in v uredništvo *Obzora* dobili priložnost vplivanja na strankino politiko, odgovorni za to, da bi se naj Hrvaška stranka prava popolnoma odrekla pravaškemu programu in namesto »idealne i visoke« začela voditi izključno »... realnu i sinu politiku ...«. Prav ta politika pa naj bi pokopala stranko, kot je že – po njihovih ocenah – nekoč pokopala Neodvisno narodno stranko in Matico stranke prava.⁵⁶ Odstopanje od izključno državnopravne politike, katero je izvajala starejša generacija hrvaških politikov in do katere so spočetka bili »mladi« izrazito kritični, je bilo zanje nesprejemljivo. Duhovništvo je namreč bilo globoko prepričano, da je v danih okoliščinah, v krizi dualizma, hrvaško vprašanje rešljivo le z državnopravno politiko.⁵⁷ V zvezi s tem je trdilo, da so »mladi« v bistvu »... tudja sluškinja, koja umije drugima izvrstno poslužiti«.⁵⁸

Duhovništvo pa »mladim« ni očitalo zgolj oviranja Hrvaške stranke prava pri vodenju »narodne politike«, torej politike, ki se prvenstveno sklicuje na hrvaško državno pravo, ampak jih je tudi obtoževalo, da je njihov poglavitni cilj priti na oblast oziroma vsaj postati tako močna opozicija, da jo bo vlada morala upoštevati. V ta scenarij so se uvrščala tudi prizadevanja »naprednjakov« po umiritvi oziroma preseganju hrvaško-srbskega spora in po sodelovanju s srbsko opozicijo, da bi tako okrepili skupno opozicijsko fronto proti režimu. Del duhovništva, ki je bil razočaran nad Hrvaško stranko prava, je bil namreč prepričan, da »mladi« v domnevni želji po oblasti vodijo »srbofilsko« politiko. Pri tem popuščajo srbskim zahtevam preko vseh meja, namesto da bi počakali »... na onaj sudbonosni momenat monarhijnog reorganiziranja ...«, medtem pa svoj »sitni rad« uskladili z državnopravno politiko.⁵⁹ »Mlade« so še obtoževali, da so s svojim razumevanjem politike na hrvaški politični sceni povzročili popolni »kaos«, v katerem več ni jasno, kje je bistvo »... prave, nesebične narodne politike«. Poleg tega pa je del duhovništva očitke usmeril tudi na vodstvo Hrvaške stranke prava. To naj bi s sprejemom »naprednjakov« preprečilo, da bi stranka postala osrednja točka zbiranja hrvaške opozicije.

⁵¹ Prav tam, 247.

⁵² Hrvatsvo, št. 64, 149, l. 1904.

⁵³ Hrvatsvo, št. 149, l. 1904.

⁵⁴ R. Lovrenčić, *Geneza...*, n. d., 86.

⁵⁵ Hrvatsvo, št. 166, l. 1904.

⁵⁶ Hrvatsvo, št. 64, l. 1904.

⁵⁷ Hrvatsvo, št. 146, l. 1904.

⁵⁸ Hrvatsvo, št. 64, l. 1904.

⁵⁹ Hrvatsvo, št. 149, l. 1904.

Po njihovem mnenju se je stranka od tedaj naprej zapletala v »strankarstvo«, upoštevala zlasti svoje ozke kratkoročne interese in pri tem na hrvaški politični sceni povzročala spore na osebni ravni, ki v veliki meri slabijo hrvaško opozicijo kot celoto.⁶⁰

Počutje tistega dela duhovništva, ki je zapustilo Hrvaško stranko prava, je lepo razvidno iz nekega besedila, objavljenega leta 1904. V njem je situacija na hrvaški politični sceni med leti 1901 in 1904 opisana z besedami: »U nas je podpuna tmuša, nered, kaos. Mnogima je zarobljena volja, razbor zamagljen, ugled pogažen, a pokvareno srce igra glavnu ulogu. Razumljivo je, da je uz takove prilike /.../ onemogućen svaki pozitivni i jedinstven rad, što smjera na dobrobit zajedničke nam majke Hrvatske.« Avtor je poleg tega tudi globoko obžaloval, da so bila iz političnega življenja izrinjena Starčevićeva stališča, zaradi česar je – po njegovi oceni – izginilo »uzvišeno načelo«, ki je nekoč politično mobiliziralo in zbiralo Hrvate. Namesto tega se »danes« stranke medsebojno samo »koljejo«.⁶¹

V istem tekstu pa je bilo govora še o enem problemu, ki je skrbel tisti del duhovništva, ki se je distanciral od Hrvaške stranke prava. Šlo je za vse bolj jasno spremembo stališča do tradicionalnega razumevanja družbene vloge religije, za spremembo, ki jo je v začetku 20. stoletja bilo mogoče opaziti v kontekstu vse močnejših sekularizacijskih prizadevanj. V zvezi s tem je avtor posebej opozoril, da bi se naj v imenu svobode misli, napredka in razsvetljenstva vero sistematično zavračalo kot »gnile okove«, pri čemer naj bi – po njegovi oceni – sodelovale vse hrvaške politične stranke in grupacije, ne le tiste, ki javno izražajo svoja domnevno protiverska stališča. Avtor je namreč trdil, da se hrvaške politične stranke sploh ne opredeljujejo do verskega vprašanja in na tej podlagi sklepal, da je negativen odnos do vere »morda« edina točka, okrog katere bi se lahko medsebojno sprte stranke poenotile. Za tako situacijo je avtor razumljivo obtoževal »mlade«, ki naj bi svoj napad na vero začeli v književnosti, torej z moderno, in ga potem nadaljevali v tisku, najprej v *Novom listu*, potem pa postopno še v *Obzoru*. Slednje na veliko žalost duhovništva, saj je *Obzor* »... uvek smatralo /.../ braniteljem katoličke misli, te ga svestrano podupiralo.«⁶²

Splošna ocena dela duhovništva, ki se je začelo nagibati k Mahničju, je bila, da je večina listov in časopisov v banski Hrvaški pod vplivom »naprednjakov« zaplula z »realističnim« tokom. Njihovim uredništvom so očitali, da so se začela skoraj izključno ukvarjati s političnimi, kulturnimi in gospodarskimi vprašanji, verskim in moralnim vprašanjem pa bi se naj sistematično ogibali. Za del klera, ki je bil naklonjen Mahničjevi koncepciji katoliškega gibanja, je to seveda bilo absolutno nesprejemljivo.⁶³ Po njihovem prepričanju »pravi« katoliki namreč niso smeli sodelovati v tistih listih, ki so izražali z verskim naukom neskladna stališča, poleg tega pa tudi v tistih ne, ki so bili v verskih vprašanjih »nevtralni« in zaradi svojega »indiferentizma« posledično prav tako »pogubni« za hrvaški narod.⁶⁴ Ob takem razumevanju je bilo največ kritik usmerjenih na račun *Obzora*.⁶⁵

V letu 1903 se je *Obzora* lotila tudi Mahničjeva *Hrvatska straža*, ki je objavila serijo obširnih člankov. V njih je škof s Krka s svojo znano tehniko iztrganih citatov, katere se je v svojih kritikah sicer redno posluževal, skušal dokazati, da *Obzor* ni zgolj versko »indiferenten«, ampak da naj bi imel tudi dobro prikrit, a vseeno izrazit protikatoliški značaj.⁶⁶ Zdi se, da so imeli omenjeni Mahničjevi teksti, ki so bili kmalu zatem zbrani in objavljeni v obliki brošure »Tri

⁶⁰ Hrvatsvo, št. 64, 149, l. 1904.

⁶¹ Hrvatsvo, št. 160, l. 1904.

⁶² Hrvatsvo, št. 160, l. 1904.

⁶³ Hrvatsvo, št. 33, l. 1904.

⁶⁴ Hrvatsvo, št. 2, l. 1904.

⁶⁵ Hrvatsvo, št. 33, 38, 67, 68, 87, 144, 166, l. 1904.

⁶⁶ Hrvatska straža, l. 1903, 25–27.

dana u Obzora«, ključno vlogo pri prepričevanju hrvaškega episkopata na čelu z zagrebškim nadškofom, da se končno odloči izdajati katoliški politični list; da torej naredi prvi korak k oblikovanju katoliške stranke.⁶⁷ Posilovićevo odločitev je z velikim navdušenjem sprejela »... nekolicina zagrebačkih svećenika ...«, na katero je pustila izjemno velik vtis Mahničeva *Hrvatska straža*, ki je leta 1903 kontinuirano pozivala hrvaško inteligenco k neusmiljenem obračunu z vsemi, ki niso »pravi« katoliki.

Ta skupina mlade izrazito radikano pravaško usmerjene duhovščine si je gotovo že dlje časa želela, da bi se Cerkev aktivno vključila v politično življenje. Neposreden povod za konkretno akcijo je bila pozitivna recenzija Haecklovega dela *Die Weltrathsel*, ki jo je konec leta 1903 objavil *Obzor*.⁶⁸ Vodstvo cerkve, oziroma duhovščina vezana na Hrvaško stranko prava, je hotelo to sicer preprečiti, vendar neuspešno. Ko so izvedeli za Posilovićevo namero, da osnuje katoliški politični dnevnik, se je njihova delegacija, v kateri je bil prav gotovo tudi Korenić, odpravila nadškofu, da bi ga odvrnila od tega. No, Posilović je to odločno zavrnil.⁶⁹ Zagrebški nadškof je bil, tako kot ostali hrvaški škofi, vsekakor vezan na Neodvisno narodno stranko. Vendar je bila smer, po kateri je pod vplivom »mladih« krenila njena naslednica Hrvatska stranka prava, za njih povsem nesprejemljiva.

Z začetkom izdajanja *Hrvatske straže*, časopisa, ki je začel izhajati v začetku leta 1903, se je spor med pristaši Koreničeve in Mahničeve variante katoliškega hrvaštva, oziroma katoliškega gibanja, začel opazovati tudi v javnosti. Korenić se namreč ni bal samo delitve na nacionalno-politični ravni oziroma spopada med laično in duhovniško inteligenco. Upravičeno se je namreč bal, da bo Mahničev katoliški ekskluzivizem povzročil tudi spore oziroma delitve v okviru hrvaške duhovščine. Zato je pojav Mahničevega časopisa *Hrvatska straža* pokomentiral z besedami, da se bo začela čutiti delitev ne samo na posvetnem, ampak tudi na duhovnem področju. S tem v zvezi v *Katoliškem listu*, ki ga je urejal, ni najavil in priporočil Mahničeve revije, ki se je pojavila 1903. Ravno z namenom, da bi katoliško inteligenco navdušil za brez-obzirni idejni boj z vsemi, ki striktno ne sprejemajo katoliškega nauka v svojem javnem in zasebnem življenju. Čeprav je pri tem poudaril, da je to storil predvsem zato, ker meni, da niti materialni niti kadrovski pogoji ne dopuščajo izdajanje še enega »bogoslovnega« časopisa, je omenil tudi »moralne razmere«, ki tega po njegovem mnenju ne dopuščajo. Čeprav se ni hotel odkrito zoperstaviti Mahniču, zaradi česar je bil nekoliko nenatančen, pa je Korenić vseeno dal jasno vedeti, da ima njegovo revijo za odvečno, ker se z njo že obstoječim verskim časopisom na čelu s *Katoliškim listom* kot glasilom, ki bi moralo biti »ognjišče cjelokupnega katoliškega života ...«, odvzema »složna, jedinstvena i solidna duševna potpora i rad ...«, ki zahteva kot prvo od duhovščine »jedinstvo misli«. Na koncu je Mahniča izzval z vprašanjem, ki, med drugim, prča o napetosti, ki je bila med njima že dolgo prisotna: »No, nesreća će, da upravo od onih, koji su glavni spiritus agens, da se u nas još jedan novi časopis pokrene, Katolički list, što smo eto već ovo osam godina urednikom, još nikada ni jednoga retka, a nekamo li načelnu kaku znanstvenu raspravu, nije primio. A što to znači?«⁷⁰

Čeprav bilo je že leta 1903 v javnosti znano, da so v katoliških vrstah nesoglasja, takrat še nihče ni pomislil, da se bodo končala z novo samostojno katoliško politično skupino. V začetku leta 1904 pa se je o tem v javnosti že resno ugibalo. Že v začetku januarja 1904 je njegova *Vrhbosna* naslovila apel »Gospodi u Zagrebu«, v katerem zahteva naj stori nekaj v zvezi s tem. Ob tej priložnosti je predlagala ustanovitev katoliškega političnega dnevnika, ki ga je imela

⁶⁷ Hrvatsvo, št. 38, 87, 144, 166, l. 1904.

⁶⁸ Hrvatsvo, št. 144, l. 1904.

⁶⁹ Hrvatsvo, št. 87, l. 1904.

⁷⁰ Katolički list, št. 6, l. 1903.

glede na aktualne razmere v družbi za nepogrešljivega.⁷¹ Kmalu zatem se je *Vrhbosna* odkrito izrekla za ustanovitev katoliške stranke, s katero se bo končno razvezal »... divlji brak izmedju katolika i liberalaca ...«, ki je do takrat veljal v hrvaškem političnem življenju. Medtem je Stadler sprejel Mahničovo mnenje, da je vsako sodelovanje (tudi politično) »pravih« katolikov z liberalno usmerjenimi predstavniki meščanstva nemogoče in v svojem bistvu »nenaravno«. Še več. Izjemno škodljivo za razvoj katoliške identitete, češ da sili katolike, da potlačijo svoj verski nazor. Oziroma, da molče dopuščajo razne oblike protiverskega delovanja.⁷²

S tem, ko je podpirala goreče Mahničevo prepričanje v nujnost »delitve duhov«, je *Vrhbosna* večkrat poudarjala, da v verskih zadevah ne sme biti nikakršnega kompromisa. Še zlasti ne z liberalizmom, ki temelji na materialističnem razumevanju in negaciji »pozitivne religije«. ⁷³ Marca 1904, ko je bilo ustanovljeno Hrvatsko katoliško tiskovno društvo, ni bilo o tem več nobenega dvoma. Prav tako ni nihče več dvomil, da se bo nova katoliško orientirana politična skupina pojavila pod pravaškim okriljem.

Neposredno pred tem, v začetku meseca, se je Mahnič nahajal v Rimu, kjer ga je sprejel Pij X. Mahnič je ob tej priložnosti v imenu hrvaškega episkopata papeža seznanil z namero, da se v okviru katoliškega gibanja na Hrvaškem ustanovi politična stranka.⁷⁴ Čeprav si je bil povsem na jasnem, da Pij X. načeloma odobrava strankarsko organiziranje katolikov, je moral za svoje zamisli vseeno dobiti papeško dovoljenje. Brez izrecnega pristanka Vatikana katoliške stranke namreč ni bilo mogoče ustanoviti. Glede na strogo centralizirano in hierarhično naravo katoliške cerkve je morala vsako akcijo škofa v imenu katolicizma in katoliške cerkve izrecno odobriti Rimska kurija.

S tem, ko je Pija X. seznanil s programom hrvaškega katoliškega gibanja in bodoče katoliške politične stranke je Mahnič, kar je razumljivo, na prvo mesto postavil brezkompromisno obrambo vere in cerkve pred različnimi sovražnimi strujami. Nadalje je poudaril namero po rekristjanizaciji celotnega družbenega življenja. Pri tem pa je kot nalogo navedel tudi boj za »... političku slobodu i samosvojnost hrvatskog naroda«. ⁷⁵ To je bilo povsem v skladu z njegovim prepričanjem, da restavracija »krščanske družbe« ni samo pot, ki vodi k nacionalno-politični osvoboditvi hrvaškega naroda, ampak je za to pogoj nujen pogoj.

Pri tem Mahnič Piju X. ni zamolčal dejstva, da ima »novo gibanje« hrvaških katolikov veliko težav glede na to, da ga velika večina hrvaške duhovščine ne sprejema zaradi ekskluzivizma in prizadevanja, da se organizira na politični ravni. Hrvaška duhovščina zavrača idejo katoliške stranke, ki jo, po njegovem mnenju, podpira celotni hrvaški episkopat, predvsem zato, ker trdi, da papež nasprotuje organiziranju katolikov v politične stranke. Papež pa ga je prepričal, da so zadeve ravno obratne. Se pravi, da osebno meni, da je organizirana vključitev v politično življenje katoliška dolžnost in zato v celoti odobrava program bodoče stranke.⁷⁶

Razglas Hrvatskega katoliškega tiskovnega društva je izšel proti koncu marca 1904, čeprav nosi zgodnejši datum. V tekstu razglašaja objavljenega pod naslovom »Katolici Hrvati« so ustanovitev društva utemeljevali s pozivom papeža Pija X. po odločnem nasprotovanju potiskanja verskih načel iz sfere družbenega življenja s ciljem, da religija zadrži svojo tradicionalno družbeno funkcijo. Po drugi strani so ustanovitev društva prikazali kot realizacijo ene od odločitev prvega hrvaškega katoliškega kongresa iz leta 1901. Razglas so podpisali: Juraj Posilović, zagrebški nadškof; Josip Juraj Strossmayer, đakovačko-sremski škof; Ju-

⁷¹ *Vrhbosna*, št. 1, l. 1904.

⁷² *Vrhbosna*, št. 3, l. 1904.

⁷³ *Vrhbosna*, št. 6, l. 1904.

⁷⁴ *Hrvatska straža*, l. 1904, 328.

⁷⁵ Prav tam, 328.

⁷⁶ Prav tam, 329.

lij Drohobbecky, križevski vladika; Antun Maurović, senjsko-modruški škof; Ivan Krapac, biogradsko-smederevski škof; Anđelko Voršak, škof đakovske škofije; Matija Seigerscmied, vrhovni predstojnik sester usmiljenk in Šandor Bresztyenszky, predsednik Hrvatske stranke prava.⁷⁷ Zanimivo je, da razglašala ni podpisal Mahnič, ki je imel do leta 1908 dokaj velik vpliv na skupino, ki se je zbirala okoli *Hrvatstva*.

Ustanovitev katoliškega tiskovnega društva, oziroma osnutek *Hrvatstva*, se lahko samo pogojno sprejme kot realizacijo kongresne resolucije o tisku, in to tistega dela, v katerem se katoliki na splošno pozivajo naj se uprejo brezverskemu tisku. Nikakor pa kot uresničitev odločitve v celoti. V omenjeni resoluciji se namreč katoliki kot prvo obvezujejo, da se bodo vztrajno borili »... proti neprijateljem crkve i domovine ...«, ki s svojim pisanjem ogrožajo »... čuvstvo vjerezakonsko i vjeru u Boga ...«, s tem pa tudi »... narodne osjećaje i svaki idealni polet ...«. Priporoča se jim, naj, če ni ravno nujno, teh časopisov ne berejo, ampak naj podpisajo izključno tiste »domoljubne« časopise, ki so prežeti s »pravim« krščanskim duhom. Pod pojmom »... hrvatske katoličke štampe ...«, ki bi ji katoliki po resoluciji morali pomagati, so udeleženci kongresa razumeli vsa glavna hrvaška opozicijska glasila. Od teh časopisov se v resoluciji zahteva, naj bodo medsebojno složna, naj zavračajo vse, kar je v nasprotju z učenjem cerkve in naj se pri tem izogibajo izražanjem sovraštva proti pripadnikom ostalih veroizpovedi. V sami resoluciji se jim na srce polaga tudi povezovanje s cerkveno hierarhijo, ki se ji je treba podrejati in jo spoštovati kot »božansku uredbo«. Na koncu je resolucija hrvaški duhovščini in inteligenci dala nalogo, naj v ugodnih razmerah s temi časopisi seznanijo širše sloje »... da nam tako poraste naraščaj krščanski i hrvatski.«⁷⁸

V resoluciji sprejeti na katoliškem kongresu ni niti sledu o potrebi ustanovitve društva, ki bi se specializiral za katoliške tiskovine. Prav tako ni sledu o potrebi po izhajanju katoliškega političnega dnevnika. Sicer pa se je že na samem kongresu pojavil predlog, iz katerega se vidi, da so bili posamezni udeleženci temu naklonjeni. Ta predlog je bil celo vključen v načrt resolucije, vendar je na predlog Stjepana Korenića, glavnega organizatorja prvega hrvaškega katoliškega kongresa in enega izmed prvih ideologov političnega katolicizma v banski Hrvaški, med sprejemanjem resolucije bil izločen.⁷⁹ Korenić je poudaril, da bi bil pojav novega političnega časopisa na Hrvaškem, pa čeprav bi bil izrazito katoliško orientiran, izjemno škodljiv z ozirom na hrvaške nacionalne interese, saj bi prav gotovo pomenil pojavitev še enega »političnega mišljenja«. Poleg tega je Korenić ob tej priložnosti izrazil prepričanje, da bi s tem postavili pod vprašanje slogo in harmonijo med duhovščino in laiki. To je bilo povsem v skladu z njegovo koncepcijo o katolicizmu kot integracijskem dejavniku v nacionalno-političnem, ideološkem in družbenem smislu. Zato je zahteval naj »rodoljubni organi« pokažejo slogo in sprejmejo načela katoliškega kongresa.⁸⁰

Razglas Hrvaškega katoliškega tiskovnega društva, ki je napovedal odločitev dela duhovščine in katoliških laikov, da se bodo politično samostojno organizirali, je izzval oster odpor številnih nasprotnikov političnega katolicizma. Tako so bili *Hrvatstvo*, politični časopis, ki ga je nameravalo društvo izdajati, in skupina, ki se je okoli njega zbirala, soočeni s kritiziranjem največjega dela hrvaške opozicijske javnosti še preden so se vključili v politično življenje.

Politični program skupine odločnih zagovornikov političnega katolicizma, za katerimi je stal visoki kler in hrvaški episkopat, je bil dokončno sprejet na seji upravnega odbora

⁷⁷ *Hrvatstvo*, št. 1, I. 1904.

⁷⁸ S. Korenić, *Prvi hrvatski katolički sastanak...*, n. d., 126–127; M. Strecha, *Katoličko hrvatstvo...*, n. d., 57–129.

⁷⁹ S. Korenić, *Prvi hrvatski katolički sastanak...*, n. d., 106; M. Strecha, *Katoličko hrvatstvo...*, n. d., 85.

⁸⁰ S. Korenić, *Prvi hrvatski katolički sastanak...*, n. d., 119–123; M. Strecha, *Katoličko hrvatstvo...*, n. d., 111.

Katoliškega tiskovnega društva 26. aprila 1904. Samo nekaj dni pred izidom *Hrvatstva*, prvega ekskluzivno katoliškega političnega časopisa v banski Hrvaški, ki je imel nalogo sistematično promovirati katoliška versko-cerkvena in nacionalno-politična prepričanja.⁸¹ Na vprašanje, kdo je bil avtor programa, je seveda mogoče odgovoriti zgolj v obliki predpostavke.

Glede na rečeno je zelo verjetno, da ga je skiciral (morda tudi napisal) August Harambašić, ki je sprejel ponudbo upravnega odbora Katoliškega tiskovnega društva in postal glavni urednik časopisa.⁸² V dogovoru z zagrebškim nadškofom Jurjem Posilovićem in ostalimi hrvaškimi škofi, ki so odkrito ali posredno podprli iniciativo o ustanovitvi političnega časopisa izrazi-to katoliške orientacije tako, da so v ta namen zagotovili iz svojih dohodkov v razmeroma kratkem času velika denarna sredstva.⁸³ Šandor Bresztyenszky, ki se je proti koncu leta 1903 po več neuspešnih poskusih fuzije pravaških strank skupaj s Harambašićem distanciral (ne pa povsem ločil) od Hrvaške stranke prava, in ki se je kmalu zatem pridružil skupini, ki je zagovarjala ustanovitev katoliškega časopisa, zaradi bolezni ni mogel sodelovati pri njegovi izgradnji. Čeprav je domneva, da so se z njim posvetovali, povsem upravičena.⁸⁴

Dejstvo, da je bila končna verzija programa, s katerim se je 2. maja 1904 skupina okoli *Hrvatstva* predstavila politični javnosti banske Hrvaške, sprejeta samo nekaj dni pred prvo številko časopisa, kaže na to, da se je privržence, političnega katolicizma precej mudilo z ustanovitvijo političnega glasila. Sicer pa je po nekaj mesecih izhajanja v okviru neke polemike samo *Hrvatsvo* pisalo o tem, da je iniciativa za izdajanje katoliškega političnega dnevnika realizirana nekaj mesecev prej kot so načrtovali. Pri čemer je časopis kot glavni razlog navedel težnjo privržencev političnega katolicizma, da bi s pojavom katoliškega političnega časopisa odgovorili na močan odpor, s katerim so to idejo pričakali v delu politične javnosti.⁸⁵

Pritisk tistega dela hrvaške politične javnosti, ki se je odločno upiralo političnemu katolicizmu in prizadevanju njegovih privržencev po aktivni vključitvi v politično življenje banske Hrvaške s pomočjo lastnega političnega glasila, je bil dejansko izjemno močan. Kontinuirano zoperstavljanje protagonistom političnega katolicizma, ki se je v valovih pojavljalo od januarja 1904, bi lahko dejansko vplivalo na pospeševanje akcije ustanovitve katoliškega političnega dnevnika.⁸⁶ Kljub temu je upravičena domneva, da bi lahko skupina pristašev političnega katolicizma prenesla še kakšen mesec pritiskov iz dela opozicijskega tiska in izdala svoje glasilo v predvidenem času. Glede na to so poleg odpora privržencev politizacije katolicizma morali obstajati tudi drugi mnogo pomembnejši razlogi, ki so njegove privržence privedli do odločitve, da se *Hrvatstvo* pojavi nekaj mesecev prej preden je bilo prvotno načrtovano.

S tem v zvezi je treba vzeti v obzir dejstvo, da je konec februarja 1904 Frankova »Čista« stranka prava, ki je leta 1903 vztrajno zavračala vsa prizadevanja vodstva Hrvatske stranke prava, da se z njo združi, najavila svoj angažma glede združenja pravaških strank. Pri tem je očitno upala, da bi lahko z ozirom na to, da iniciativa tokrat prihaja iz njenih vrst in ne iz vrst Hrvaške stranke prava, lahko uspela v svojem prizadevanju, da postane ona središče združevanja hrvaške opozicije. Še več, ko je pisalo o svoji iniciativi, je *Hrvatsko pravo* poudarilo, da stranka »... več sada živo radi za organizacijo jedinstvene stranke prava u duhu i po nauci Ante Starčevića ...« in da je njen osrednji odbor sprejel odločitev o spremembi imena v Starčevićevo hrvaško stranko prava.⁸⁷

⁸¹ *Hrvatstvo*, št. 173, l. (1905).

⁸² *Obzor*, št. 142, 143, l. 1904.

⁸³ *Vrhbosna*, št. 18, l. 1904.; *Pokret*, št. 15, l. 1904.; R. Lovrenčić, *Geneza...*, n. d., 246.

⁸⁴ J. Ibler, *Hrvatska politika 1904 – 1906*, Zagreb, 1914/1917, 274.

⁸⁵ *Hrvatstvo*, št. 6, l. 1904.

⁸⁶ *Novi list*, št. 19, 47, 43, l. 1904.

⁸⁷ J. Ibler, *Hrvatska politika 1904 – 1906...*, n. d., 132.

Z odločitvijo o spremembi imena, ki jo je dokončno potrdila skupščina stranke jeseni 1904, so frankovci seveda želeli narediti vtis, da vidijo združeno pravaško opozicijo kot novo stranko, oziroma, da ne gre za težnjo po absorpciji Hrvaške stranke prava. No, že samo dejstvo, da so novo ime stranke sestavili tako, da so v njega vklopili njen poln naziv, govori o tem, da je bil njihov namen povsem nasproten. Vendar se zdi, da izjava Starčevičeve hrvatske stranke prava o pripravljenosti na fuzijo z ostalimi pravaškimi skupinami ni bila prvenstveno namenjena odporu tistega dela vodstva Hrvaške stranke prava, ki jim se jim je upiralo spajanje s »čistimi« pravaši pod Frankovimi pogoji in pod njegovim vodstvom. Izjava je bila v prvi vrsti namenjena pristašem političnega katolicizma. Z njihovimi političnimi kombinacijami je bil Frank očitno dobro seznanjen in njihova prizadevanja je nameraval usmeriti v skladu s svojimi cilji.

Franku je namreč morala biti že v začetku 1904 poznana namera hrvaškega episkopata, da osnuje časopis, ki bi, po njihovih zamislih, v kratkem moral zbrati vso duhovščino banske Hrvaške. Nezaupanje hrvaških škofov do Hrvaške stranke prava, odkar so ji pristopili »mladi«, je bilo med drugim dobro znano.⁸⁸ Z ozirom na to, so frankovci že leta 1900, v obdobju prvega hrvaškega katoliškega kongresa, jasno pokazali težnjo po trdnem povezovanju s hrvaškim klerom, še zlasti z episkopatom, čigar podpora bi jim prišla zelo prav,⁸⁹ Franku nikakor ni moglo biti vseeno, kakšen odnos bo imela hrvaška duhovščina do njegove stranke. Seveda, če bi se plan privržencev političnega katolicizma o politični osamosvojitvi uresničil. Za to mu je bilo še kako do tega, da bi privržence političnega katolicizma navezal na svojo stranko. To mu je bilo pomembno tudi zato, da bi preprečil, da ne bi Starčevičevo hrvaško stranko prava, s tem ko bi eventuelno sledil opredelitvi škofa, zapustil tisti del klera, ki jo je podpiral.

Glede na to, da je največji del duhovščine v banski Hrvaški še vedno podpiral Hrvaško stranko prava, ki je, čeprav je v času osnutka formulirala nov program, v osnovi še vedno zastopala stališče o rešitvi hrvaškega vprašanja izraženo v programu leta 1894, kot tudi glede na to, da je večina vidnejših privržencev političnega katolicizma izvirala iz njenih krogov, oziroma iz krogov nekdanje domovinaško-obzoraške koalicije, ki je že konec devetdesetih let 19. stoletja iz nacionalno-političnih razlogov začela koketirati s političnim katolicizmom, je Frank vedel, da lahko politični katolicizem dobi samo pravaško usmeritev. Z ozirom na to je bilo Franku jasno, da bo imel tudi katoliški politični dnevnik pravaško orientacijo, kar mu je seveda odgovarjalo.⁹⁰ Poleg tega mu ni bilo težko predvidevati, da bo skupina zbrana okoli katoliškega dnevnika ostro nasprotovala Hrvaški stranki prava, ki je zaradi močnega odpora naprednjakov ostro nasprotovala politizaciji katolicizma, kar mu je moralo odgovarjati.

Ko je ugotovil, da se pristaši političnega katolicizma poskušajo organizirati z namenom, da bi v političnem prostoru zastopali katoliško pravaštvo, Frank očitno ni želel izgubljati časa, ampak jim je takoj predlagal možnost sodelovanja. Pri tem pa je upal, da bi lahko s časom vstopili v Starčevičevo hrvaško stranko prava, ki bi morala, po Frankovih idejah, čim prej postati osrednja zmerna opozicijska stranka v banski Hrvaški. Slednja bi bila primerna za to, da bi ji lahko vrhovi monarhije dopustili skorajšen prevzem oblasti. Frank je namreč očitno računal s tem, da režimska Narodna stranka po izbruhu močnega protimadžarskega razpoloženja, ki se je manifestiralo z narodnim gibanjem 1903/1904, dolgoročno gledano, nima veliko možnosti, da bi na naslednjih volitvah osvojila oblast in to ne glede na volilni sistem in neodvisno od običajnih institucionalnih in neinstitucionalnih pritiskov režima. V prid Frankovim kombinacijam s katoliškim pravaštvom je šlo prav gotovo za to, da so bili v skupini zagovornikov katoliškega pravaštva, še zlasti med mlado, bolj radikalno duhovščino, tudi tisti, ki ji ta ideja ni bila nikakor tuja.⁹¹

⁸⁸ Hrvatska straža, I. 1904, 54–55.; Vrhbosna, št. 6, 8, I. 1904.

⁸⁹ M. Strecha, katoličko hrvatstvo..., n. d., 65, 73, 186, 188.

⁹⁰ J. Ibler, Hrvatska politika 1903., Zagreb, 1914, 210–211.

⁹¹ M. Strecha, Katoličko hrvatstvo..., n. d., 186–188.

Vendar je bil Frankov problem v tem, da s »Čisto«, oziroma Starčevićovo hrvaško stranko prava zaradi Frankove osebe, zaradi njegovega judovskega porekla in avtorskih nagnjenj, ki jih je manifestiral z vodenjem strankarske politike, kakor tudi zaradi politične tradicije same stranke, ki so jo poleg antiklerikalizma zaznamovali neprestani spori z ostalo opozicijo, ni simpatiziral niti episkopat niti večina hrvaške duhovščine.⁹² Da bi se zagotovili dobri odnosi in sodelovanje, in v doglednem času morda tudi fuzija s pristaši katolicizma v »čiste« pravaše, je bilo treba poskusiti razbiti nezaupanje protagonistov političnega katolicizma. Zato se je *Hrvatsko pravo* previdno izogibalo kakršnih koli polemičnih ocen v zvezi z izdajanjem katoliškega političnega lista, čeprav je dalo vedeti, da ima samostojno katoliško-pravaško organizacijo za odvečno.⁹³

Za pristaše političnega katolicizma, med katerimi so, razen Harambašića in Bresztyen-szkega, bili tudi ostali odločni zagovorniki ideje o »pravaški slogi«, je bila iniciativa »čistih« pravašev vsekakor pomembna spodbuda za ustanovitev katoliškega političnega lista s pravaško orientacijo. Čeprav se njihovi cilji niso skladali s Frankovimi ambicijami – bili so jim celo povsem nasprotni. Za razliko od Franka namreč niso videli nalogo političnega časopisa v tem, da pomaga oziroma pospeši proces združevanja pravaških političnih grupacij v okviru Starčevićeve hrvaške stranke prava, torej pod Frankovim vodstvom, ampak v tem, da se ta usmerja v skladu z interesi katoliškega pravaštva. Na tem so nenazadnje vztrajali hrvaški škofje, ki so do Franka in njegove stranke gojili globoko nezaupanje.

Protagonisti političnega katolicizma na čelu s škofi sicer niso imeli ničesar proti približevanju katoliško-pravaške grupacije Starčevićevi hrvaški stranki prava. Še več, oni so celo računali s tem, da bo začetek izdajanja katoliškega političnega dnevnika Frankovcem približala tisti del duhovščine, ki se je zaradi prej omenjenih razlogov temu upiral in ki je zaradi tega, čeprav nezadovoljen z liberalno-demokracijskimi stališči, ki so jih propagirali »mladi«, ostal še vedno navezan na Hrvaško stranko prava. Po drugi strani so bili mnjenja, da bi katoliški politični časopis lahko zbral tisti del katoliškega klera, ki se je leta 1902, v obdobju procesa združevanja obzoraško-domovinaške opozicije, distanciral od »Hrvaške opozicije« nezadovoljen s tem, da se je ta naslonila na mlado generacijo meščanske inteligence. Njeno liberalno-demokracijsko razumevanje je bilo namreč v nasprotju s tradicionalnim katoliškim razumevanjem vloge katolicizma v življenju družbe.⁹⁴ Ta del duhovščine je zapustil »Hrvaško opozicijo«, čeprav se prav tako ni hotel navezati na Frankovce. Vendar zagovorniki političnega katolicizma na čelu z episkopatom v nobenem primeru niso bili naklonjeni temu, da bi Starčevićeva hrvaška stranka postala njihova politična predstavica oziroma protagonist katoliškega pravaštva. Oni namreč niso verjeli, da bi se stranka s Frankom na čelu lahko preobrazila v katoliško stranko, še zlasti ne v tako, ki bi bila pod nadzorom episkopata.

Zamisel pristašev političnega katolicizma je bila, da bi katoliški časopis na začetku predvsem funkcioniral kot nekakšen rezervni položaj, na katerega bi se začasno umaknila duhovščina, ki je bila ali še vedno je povezana s Hrvaško stranko prava, čeprav je z njo postajala vse bolj nezadovoljna, ker v njej zaradi idej »mladih« preprosto ni videla več politične skupine, s katero bi se lahko identificirala. Zato so *Hrvatstvu* namenili nalogo sistematičnega vršenja pritiska na Hrvaško stranko prava s ciljem, da bi jo pridobili za idejo katoliškega pravaštva. Pogoj za to je bil seveda izstop »mladih« in da tisti del strankarskega vodstva, ki se je za časa svetojeronimske afere definitivno ločil od ideje o političnem katolicizmu kot kohezivnem dejavniku hrvaške politike, oziroma kot sredstva za oživitev hrvaškega nacionalizma, sprejme katoliško obarvano pravaštvo.

⁹² Prav tam, 187.

⁹³ *Hrvatstvo*, št. 1, l. 1904.

⁹⁴ R. Lovrenčić, *Geneza...*, n. d., 248.

Kljub očitnim razlikam in političnim kombinacijam je iniciativa frankovcev spodbudila zagovornike političnega katolicizma, da pohitijo z začetkom izhajanja časopisa, da bi prehiteli Franka v poskusu združevanja pravaških struj v okviru Starevićeve hrvaške stranke prava. Glede na to si je zgodnejši pojav *Hrvatstva* mogoče razložiti kot pozitivno reakcijo na Frankovo iniciativo za združitev pravaških političnih skupin, čeprav so pristaši političnega katolicizma v tem videli zgolj nov, dobrodošel poskus za začetek procesa pravaškega združevanja. Vendar, kot smo že poudarili, usmerjanja tega procesa niso nameravali prepustiti Franku in njegovi stranki. Po njihovem mnenju bi morala v tem procesu osrednjo vlogo odigrati ali v katoliško stranko spremenjena Hrvaška stranka prava, ali v primeru, da se iz različnih razlogov tega ne bi doseglo, nova, samostojna katoliška stranka. S ustanovitvijo slednje se je v krogu nosilcev političnega katolicizma prav tako resno računalo v primeru, da se Hrvaška stranka prava ne bi klerikalizirala.

Okoli katoliškega političnega časopisa pravaške usmeritve pristaši političnega katolicizma namreč prav gotovo niso nameravali zbrati samo duhovščine, ki je bila še vedno navezana na Hrvaško stranko prava, oziroma, ki se je od nje distancirala in je ostala izven strank. Računali so povsem sodeč tudi z možnostjo, da bi pritegnili tisti del duhovščine, ki je podpiral frankovce. V kalkulacijah pristašev političnega katolicizma, še zlasti hrvaškega episkopata, bi moral biti katoliški časopis pravaške orientacije v vsakem slučaju baza, okoli katere bi se sčasoma zbrala celotna hrvaška duhovščina in bolj konzervativni deli obeh pravaških skupin. V tem primeru, po eventuelnem neuspehu preobrazbe Hrvaške stranke prava v katoliško pravaško stranko, ne bi bilo težko ustanoviti nove stranke, ki bi oslabiljene stare pravaške stranke ali absorbirala ali enostavno potisnila na margino političnega prostora.

Ko teče beseda o hitenju pri začetku izhajanja katoliškega političnega časopisa, oziroma o političnih kombinacijah pristašev političnega katolicizma v zvezi z idejo o preobrazbi Hrvaške stranke prava v katoliško stranko, je treba vzeti v obzir tudi dejstvo, da je v začetku marca 1904, neposredno preden je bila javnosti sporočena ustanovitev Katoliškega tiskovnega društva, v Hrvaški stranki prava prišlo do ostrega spopada med »starimi« in »mladimi«. Trenja med starim strankarskim vodstvom in naprednjaki niso bila nikakršna novost. V tem primeru pa je bil spopad tako oster, da je v stranki pustil trajno razpoko, kar pristašem političnega katolicizma ni moglo uiti.⁹⁵ Povod spopada so bile razlike v stališčih v zvezi s poslovanjem Hrvatske poljedeljske banke, ustanove, ki je od svoje ustanovitve 1901 bila glavno finančno oporišče obzoraško-domovinaškega dela opozicije.⁹⁶ Zaradi tega je Stjepan Radić in nekaj njegovih pristašev izstopilo iz upravnega odbora banke, Radić pa je bil potem prisiljen zapustiti mesto tajnika in se umakniti iz njenega osrednjega odbora.⁹⁷

Glede na to, da je bil Radić ne samo odločen nasprotnik političnega katolicizma, ampak tudi odločen nasprotnik prizadevanj dela starega strankarskega vodstva po fuziji Hrvaške stranke prava s Frankovo »Čisto« stranko prava, so njegov razhod s stranko pristaši političnega katolicizma gotovo doživljali kot začetek odpravljanja ene izmed bistvenih ovir za uresničitev ideje o spremembi hrvaške stranke prava v močno, zmerno opozicijsko stranko katoliške orientacije, oziroma ideje o združitvi pravaške opozicije okoli skupine pristašev katoliškega pravaštva.⁹⁸ Poleg tega, da je dobro razburkal že tako slabo povezano Hrvaško stranko prava, je spopad starega strankarskega vodstva z Radićem in njegovimi političnimi somišljeniki končno odprl pričakovani proces secesije »mladih« iz njenih vrst. Pristop naprednjakov v Hrvaško

⁹⁵ Prav tam, 143-145, 154-158.

⁹⁶ Hrvatska misao, I. 1903., 32.

⁹⁷ Obzor, št. 78, I. 1904.; R. Lovrenčić, Geneza..., n. d., 177.

⁹⁸ R. Lovrenčić, Geneza..., n. d., 158.

opozicijo v začetku leta 1902 in njihova vključitev v Hrvaško stranko prava v začetku leta 1903 ni namreč pripeljal do njihove utopitve v stranki, na kar je staro strankarsko vodstvo upalo. Napredna mladina je od samega začetka delovala kot posebna, čeprav zelo heterogena skupina, o čemer je jasno pričala *Hrvatska misao*, časopis, ki je izražal njihova stališča, ki se v mnogočem niso skladala z uradno politiko hrvaške opozicije, oziroma Hrvaške stranke prava. Še več, od druge polovice leta 1903 je *Hrvatska misao* kazala, da razlike med »mladi« in starim strankarskim vodstvom, še zlasti tistega, ki je izviralo iz domovinaškega krila nekdanje obzoraško-domovinaške koalicije, postajajo vse globlje.⁹⁹ Glede na to je bilo logično pričakovati, da bodo »mladi« prej ali slej zapustili Hrvaško stranko prava.

Po tem ko se je razšel s Hrvaško stranko prava, Radić za sabo ni potegnil ostalih naprednjakov, ki so prav tako delili njegova stališča glede fuzije s frankovci, oziroma v zvezi s politizacijo katolicizma. Kljub temu jih je njegov odhod spodbudil, da začnejo resno razmišljati vprašanje ostajanja v stranki. Še več, tudi oni so se počasi pripravljali na odhod. Zaradi vse pogostejših sporov s starim strankarskim vodstvom, ki se ni strinjalo z njihovim dojemanjem politične akcije, »mladi« v okviru Hrvaške stranke prava spomladi 1904 niso več videli prostor, v okviru katerega bi lahko delovali v skladu s svojimi stališči. Prvi signal, da bodo po Radiću tudi ostali zapustili Hrvaško stranko prava, je bil pojav *Pokreta*, časopisa, ki je začel izhajati sredi aprila 1904.¹⁰⁰

Vprašanje je, ali je bilo skupini okoli *Hrvatstva* znano, da so »mladi« pred tem proti koncu marca sprejeli odločitev, da kljub nepomirljivim nasprotjem med njimi in starim strankarskim vodstvom začasno odložijo odhod iz Hrvaške stranke prava ravno zato, da bi preprečili možnost, da bi postala eksponat političnega katolicizma. Gre za odločitev, ki so jo »mladi« sprejeli neposredno po objavi proglašenja o osnovanju Katoliškega tiskovnega društva, ki ni dopuščal več nobenega dvoma, da se zagovorniki političnega katolicizma v banski Hrvaški resno pripravljajo na vključitev v politično življenje bodisi z prevzemom Hrvaške stranke prava bodisi z ustanovitvijo svoje stranke.¹⁰¹ No, če je bila omenjena odločitev znana pristašem političnega katolicizma, je bila, glede na to, da je bila novica o tem objavljena v *Novom listu*, lahko tudi razlog več, da pospešijo začetek izhajanja *Hrvatstva* kot tribune, s katere bodo lažje nasprotovali prizadevanjem »mladih« proti klerikalizaciji Hrvaške stranke prava.¹⁰² V kombinacijah privrženec političnega katolicizma v zvezi s preobrazbo Hrvaške stranke prava v katoliško stranko, so »mladi« namreč predstavljali resno oviro.

Za časa druge faze narodnega gibanja, ki je trajala od zgodnje jeseni 1903 do spomladi 1904, so se mladi afirmirali kot sicer maloštevilna a politično vse bolj vplivna skupina, ki je v stranki v začetku zavzemala izrazito mesto in ki je po letu 1901 sistematično preprečevala vsak poskus klerikalizacije Hrvaške stranke prava.¹⁰³ V vodstvu Hrvaške stranke prava so bili poleg Milivoja Dežmana, Ivana Lorkovića, Milana Heimerla in Stjepana Korporića od marca 1904 tudi Lav Mazzura in Josip Pasarić.¹⁰⁴ Strah pristašev političnega katolicizma, da bi lahko »mladi« resno ogrozili transformacijo Hrvaške stranke prava v katoliško stranko je povečevalo dejstvo, da so se njihova stališča o politizaciji katolicizma skladala z delom starega strankarskega vodstva. Se pravi s stališči liberalnega Marijana Derenčina, ki je marca 1904 prevzel posle predsednika stranke, oziroma s stališči »mladim« naklonjenega Šime Mazzure. Ne sme se tudi pozabiti, da je v ožje strankarsko vodstvo vstopil tudi Grga Tuškan, star nasprotnik

⁹⁹ Prav tam, 143–144.

¹⁰⁰ Prav tam, 249.

¹⁰¹ Prav tam, 249.

¹⁰² Novi list, št. 81, I. 1904.

¹⁰³ R. Lovrenčić, *Geneza...*, n. d., 179.

¹⁰⁴ J. Ibler, *Hrvatska politika 1904 – 1906...*, n. d., 276.

političnega katolicizma. Razen stališč proti politizaciji vere, je del vodstva stranke povezoval z »mladimi« tudi izrazit odpor do fuzije s frankovci.¹⁰⁵ Zato ni bilo niti približno slučajno, da je odcepitev »mladih« za zagovornike političnega katolicizma pomenila prvi pogoj za poskus preobrazbe Hrvaške stranke prava v stranko katoliške orientacije.

Vendar ko je govora o pripravi za ustanovitev *Hrvatstva*, je potrebno poudariti, da so bile priprave pospešene tudi zaradi potrebe po umiritvi stanja na Hrvaškem po narodnem gibanju, ki je trajalo vse do spomladi 1904. Režim na Hrvaškem je že leta 1903, takoj o Khuenovem odhodu iz Hrvaške, poskušal vzpostaviti sodelovanje s hrvaško opozicijo, kar je bilo mogoče samo od pogojem, da se hrvaška stranka prava, ki je, kljub mnogim slabostim, še vedno predstavljala glavno opozicijsko grupacijo v banski Hrvaški, ali združi, ali pa za začetek vsaj koalicijsko poveže s »Čisto« stranko prava, ki se je od konca 1903 že začela obnašati kot »režimska« opozicija.¹⁰⁶ V interesu stabilizacije režima je bilo tudi prenehanje medsebojnega tekmovanja v poudarjanju nacionalno-političnih zahtev v vrstah opozicije. Pogoj za to pa je bil seveda njeno združenje. Pri tem je režim računal z opozicijo, v kateri bi umirjenost in konzervativnost jamčila duhovščina.¹⁰⁷ Sodelovanje z opozicijo, ki bi jo označeval kakršenkoli radikalizem, seveda ni prišlo v obzir.

Prav tako ni slučajno, da je novi ban Teodor Pejačević v svojem nastopnem govoru v saboru sredi januarja 1903, v katerem je napovedal spremembo politične usmeritve režimske Narodne stranke, nagovoril katoliško duhovščino z naslednjimi besedami: »Ja sam pružio svoju prijateljsku desnicu prečastnom svećenstvu, zauzevši ovo častno mjesto, i osvjedočen sam, da ću je isto i primiti, jer dobar sporazumak crkvene i svjetovne vlasti leži u interesu vjere same, kao i u interesu domovine.«¹⁰⁸ Bolj jasnega poziva duhovščini, in s tem zmerni opoziciji, režim prav gotovo ni mogel izreči. Glede na to je mogoče domnevati, da je tudi režim, skupaj s Khuenom, ki je imel še vedno velik vpliv na Narodno stranko, na določen način spodbudil pripadnike političnega katolicizma s škofi na čelu, da pohitijo z iniciativo za močno, osrednjo katoliško usmerjeno opozicijsko stranko.

Prizadevanja, da bi se hrvaška opozicija združila in tako združena sodelovala z vladajočo Narodno stranko, so bila tudi v interesu madžarske vlade in to ne samo zaradi stabilizacije in ohranitve režima na Hrvaškem, ki mu je narodno gibanje zadalo resen udarec, ampak tudi zaradi splošne stabilizacije razmer v ogrskem delu monarhije. Tiszina vlada je namreč, kljub začetnim težavam v začetku 1904, uspela pridobiti madžarsko opozicijo za sodelovanje, kar je rezultiralo v začasni normalizaciji delovanja ogrskega parlamenta in v splošni pomiritvi politične klime v državi.¹⁰⁹ V okoliščinah pomiritve politične situacije na Ogrskem, ki je bilo seveda samo začasno, vendar pomembno, ker je vladajočim krogom v obeh delih monarhije omogočil predah po seriji pretresov, ki jih je madžarska politična scena doživljala leta 1903, režimu na Hrvaškem, ki se je naslanjal na madžarsko liberalno stranko, ni preostalo ničesar drugega, kot da sledi temu trendu. Sicer pa je že leta 1903, ko je oblast na Hrvaškem prevzel Pejačević, Narodna stranka s tem v zvezi najavila preobrat v svoji politiki, ki je vključeval tudi drugačen odnos do opozicije. S tem ko je pokazala pripravljenost, da bo ščitila hrvaško-ogrsko nagodbo pred napadi, je neposredno najavila preobrat v politiki, ki je podrazumeval tudi drugačen odnos do opozicije. Zmerno opozicijo režim ni nameraval obravnavati tako, kot je to počel Khuen, čigar politika je podrazumevala razbitje vsake opozicije. Z drugimi

¹⁰⁵ R. Lovrenčić, *Geneza...*, n. d., 155 – 158, 177–179.

¹⁰⁶ Prav tam, 177–179.

¹⁰⁷ I. Kršnjavi, *Zapisci. Iza kulisa hrvatske politike I*, Zagreb, 1986, 234.

¹⁰⁸ J. Iblera, *Hrvatska politika 1903...*, n. d., 155–157.

¹⁰⁹ Prav tam, 144–157.

besedami, režim je dal opoziciji vedeti, da je ne bi imel za nasprotnika, ki ga je treba eliminirati pod pogojem, da bi se njene zahteve gibale v nagodbenem in dualističnem okviru.¹¹⁰

Seveda si niti režim na Hrvaškem, niti vladajoči krogi v Pešti niso želeli, da bi opozicija prevzela oblast na Hrvaškem. Njihov primarni cilj je bila umiritev stanja na Hrvaškem in odstranitev še enega potencialnega kriznega žarišča v monarhiji, ki bi lahko vladajoče kroge oviral v obračunu z madžarskim nacionalizmom. No, možnost da bi opozicija prevzela oblast je seveda obstajala, še zlasti po gibanju v letih 1903/04. Zdi se tudi, da so bil peštanski krogi pripravljeni to sprejeti, ampak samo pod pogojem, da se v banski Hrvaški oblikuje zmerna opozicijska stranka, ki bi po potrebi lahko zamenjala Narodno stranko, ki ni uživala širše podpore v deželi. Takšni opoziciji bi lahko peštanski center dovolil prevzem oblasti pod pogojem, da madžarski interesi ne bi bili ogroženi. Sicer pa je bilo madžarski vladi v začetku leta 1904 jasno, da mora spremeniti svojo madžarsko politiko. Zato je tudi režimu na Hrvaškem šel na roko poskus zagovornikov političnega katolicizma, da se z afirmacijo katoliškega pravaštva s pomočjo katoliškega časopisa začne oblikovati nova osrednja konzervativna, zmerna stranka.

Nenazadnje je bil projekt oblikovanja močne opozicijske stranke s katoliškim predznakom najverjetneje tudi blizu kroni in dualističnim dejavnikom uradne avstrijske politike. V politiki krone, uradni avstrijski politiki in, nenazadnje, v politični misli skupin, iz katerih se je postopoma oblikoval velikoavstrijski krog, so na prelomu stoletja katolicizem vse bolj dojemali kot pomemben dejavnik enotnosti monarhije, oziroma kot ključno podporno moč dinastije.¹¹¹ Sicer pa je zaenkrat težko odgovoriti na vprašanje, ali so uradni avstrijski krogi in dvor kakorkoli podpirali pregrupiranje opozicijskih političnih sil v banski Hrvaški v smeri združitve v močno katoliško stranko, ki bi sodelovala z režimom. Je pa res, da so to idejo goreče podpirali dunajski krščanski socialci, ki so glede narodnega gibanja in krize dualizma pozorno spremljali razvoj dogajanja na Hrvaškem.

Sredi januarja 1904 je dunajski *Reichspost* med poročanjem o odstopu Bresztyenszkega z mesta predsednika Hrvaške stranke prava, zagovarjal potrebo po osnovanju »... nove, neodvisne stranke, ki bi morala krščansko stališče in katoliška načela uvrstiti v svoj program in ki bi jo vodil dr. Bresztyenszky.« Časopis se je pri tem skliceval na dejstvo, da ima bivši predsednik Hrvaške stranke prava v katoliških krogih številne pristaše in na pomen, ki ga ima duhovščina v hrvaškem političnem življenju. S tem ko je predlagal pristašem političnega katolicizma v banski Hrvaški, naj se strankarsko organizirajo, je *Reichspost* poudaril, da je pomanjkanje krščanskega nazora v vodstvu glavnih opozicijskih strank, in nenazadnje med njihovimi mlajšimi pripadniki, pravzaprav glavni vzrok za neuspeh številnih poskusov za združitve opozicije. Če bi se odstranila ta ovira, se pravi, če bi hrvaške opozicijske stranke v programe vključile krščanska načela, bi bilo mogoče pričakovati enotnost opozicije. »Ne nacionalizem, ne znanost, ne umetnost, ne moderna kultura nimajo zmožnosti združitve narodov in nevtraliziranja političnih razlik ...«, je poudaril *Reichspost*. Pri tem pa je Hrvate opozoril, da lahko primerno integrativno silo v tem smislu »... poseduje samo katoliška misel. Samo popolna uresničitev krščanske misli lahko Hrvate nerazdružljivo zedini, ojača in pripelje do zmage.« Dunajski krščanski socialci so zato imeli oblikovanje nove katoliške stranke za nujno. Obenem pa so dopuščali tudi možnost združenja opozicije na katoliški osnovi, čeprav so bili do tega rezervirani zaradi liberalizma in verske ravnodušnosti večine hrvaških politikov in celo velikega dela duhovščine.¹¹²

¹¹⁰ Prav tam, 155–157.

¹¹¹ *Reichspost*, št. 140, I. 1904.

¹¹² *Reichspost*, št. 11, I. 1904.

Dunajskim krščanskim socialcem je bilo seveda popolnoma vseeno, na kakšen način se bo na Hrvaškem organizirala katoliška stranka. Čeprav jim je bilo veliko do tega, da se oblikuje in da maksimalno zapolni politični prostor. Vendar je treba opozoriti, da *Reichspost*, ki se je glede vse bolj izražene krize dualizma na splošno zavzemal za preoblikovanje političnega prostora v monarhiji, ni zagovarjal samo oblikovanja zmerno opozicijske katoliške stranke na Hrvaškem, pač pa tudi na Ogrskem. Tam je sicer že obstajala katoliška ljudska stranka, vendar dunajski krščanski socialci z njo niso mogli računati, ker se je pridružila madžarski koaliciji. Spomladi 1904, v obdobju začasne umiritve politične in parlamentarne krize na Ogrskem, je dunajski *Reichspost* odkrito pozval madžarski episkopat in na splošno madžarske katolike k oblikovanju produalistično orientirane stranke, ki bi bila v kratkem sposobna prevzeti oblast. Obenem je časopis podpiral tudi združevanje vseh madžarskih dualističnih grupacij.¹¹³ Sicer pa, glede na aktualna dogajanja v madžarskem katoliškem gibanju, dunajski krščanski socialci niso bili preveč prepričani, da se bo uresničila njihova težnja po novi produalistično opredeljeni madžarski katoliški stranki. Zato so še naprej računali z madžarsko ljudsko stranko, oziroma z možnostjo, da bi se ta z novim vodstvom kljub temu lahko vrnila na dualistične pozicije.¹¹⁴

Oglejmo si program, s katerim se je skupina pristašev političnega katolicizma združena okoli *Hrvatstva* v začetku maja 1904 poskusila vključiti v politično življenje banske Hrvaške. V programu so na prvem mestu poudarili svoje verske oziroma cerkveno-politične cilje, kar je razumljivo glede na njihovo katoliško orientacijo. V prvi vrsti so najavili odločen odpor »... bezvjerskomu i nekrščanskomu duhu ...«, ki se s pomočjo novinarstva sistematično širi med narodom, kar postavlja pod vprašaj njegovo moralno in materialno moč. Takoj zatem pa so poudarili, da se bo časopis boril za »samosvojnost« katoliške cerkve, za njene pravice in ohranitev njenih institucij.¹¹⁵

Pod tem nekoliko nejasnim pojmom, ki so ga morali v neki polemiki že kmalu razložiti, so pojmovali takšen položaj cerkve, ki bi jo povzdignil nad posvetno državno oblast. Skupina okoli *Hrvatstva* je načeloma sicer priznavala božansko poreklo države, pri čemer je poudarjala, da ima država pravico do popolne samostojnosti v posvetnih zadevah. Vendar je bila, s tem ko je sprejemala nauk o cerkvi kot »popolni družbi« in prepričanje, da je naloga cerkve »uzvišenija« od nalog posvetne oblasti, prepričana, da mora biti v hierarhiji oblasti državna oblast podrejena cerkveni.¹¹⁶ Sklicevala se je na konkordat iz leta 1855, ne da bi podrobneje obrazložila njegovo uresničenje v praksi. Pri tem pa je opozarjala, da je konkordat na Hrvaškem kršen v posameznih zakonskih normah in zagotovila, da se bo odločno zavzemala za ukinitvev rešitev, ki so v nasprotju s konkordatom.¹¹⁷

Vendar je treba opozoriti, da zaradi prej omenjenega prepričanja o nadrejenosti cerkvene oblasti skupina okoli *Hrvatstva* nikakor ni idealizirala konkordata kot najbolj ugodno rešitev odnosa med cerkvijo in državo, oziroma med duhovno in posvetno oblastjo. Natančnost dogovornih odredb, oziroma strogo definiranje odnosa med duhovno in posvetno oblastjo, ne glede na to, kako širok prostor je to dopuščalo cerkvi, so imeli za zavezujočo. Zato so poudarjali, da je konkordat pravzaprav neka vrsta »manjšega zla«, se pravi, da se z njim prvenstveno preprečuje poskus, da bi se posvetna oblast vzdignila nad cerkveno. S tem, ko so izpostavljali za svoj cilj geslo »... slobodna crkva u slobodnoj državi ...«, sicer značilno za liberalni katolicizem, so težili k popolnoma neomejenem prostoru cerkvenega delovanja, prepričani, da lahko cerkev samo tako pridobi popolno kontrolo nad gibanjem družbe. Seveda so omenjeno

¹¹³ Reichspost, št. 82, I. 1904.

¹¹⁴ Reichspost, št. 82, 236, I. 1904.

¹¹⁵ Hrvatstvo, št. 1, I. 1904.

¹¹⁶ Hrvatstvo, št. 4, I. 1904.

¹¹⁷ Hrvatstvo, št. 3, I. 1904.

geslo dopolnili z zahtevo po »pravi« svobodi, takšni, v kateri bo šla država »... uvek /.../ na ruku crkvi i podupirati ju u blagotvornoj njezinoj misiji ...«¹¹⁸

Kar se tiče nacionalno-političnih ciljev, je skupina okoli *Hrvatstva* v svojem programu na prvem mestu izrazila težnjo »... da ustavnim putem polučimo što veće organičko proširenje hrvatskoga državnoga prava ...« in to najprej v smislu zedinjenja banske Hrvaške z Dalmacijo. Zahteva po razširitvi hrvaškega državnega prava »ustavnim putem« priča o tem, da je skupina okoli *Hrvatstva* priznavala hrvaško-ogrsko nagodba in da jo je imela celo za obliko uresničitve hrvaškega državnega prava. Poleg zavzemanja za združitev Dalmacije z bansko Hrvaško so v svojem programu navedli, da se bodo borili za to, da bi se »... i ostale zemlje, na koje Hrvatska imade virtualna prava, prema obećanju kraljevske krunidbene zavjernice od god. 1867. pripoje materi zemlji.«¹¹⁹

S tem ko so se sklicevali na kronanjsko diplomu Franca Jožefa iz leta 1867, so se torej opredelili za dualistično ureditev habsburške monarhije. Še več, s tem, ko so jo poudarjali kot podlago za izvedbo združenja Hrvaške in Dalmacije z »ostalim zemljama«, do katerih ima Hrvaška virtualno pravo, so se pravzaprav zavzemali za to, da bi podlaga teritorialne celovitosti Hrvaške postalo ogrsko in ne hrvaško državno pravo. Kronanjska diploma Franca Jožefa iz leta 1867, v kateri je vladar zagotavljal dualizem in ozemeljsko celovitost »zemalja svete krune Ugarske«, kjer je v uporabi izključno termin »... kraljevina Ugarska i njezine zemlje ...«, je bila izraz ideologije ogrskega državnega prava. Sicer pa se je tudi hrvaško-ogrsko nagodba, ki je dopuščala zedinjenje banske Hrvaške z Dalmacijo, sklicevala na ogrsko in ne hrvaško državno pravo.¹²⁰

V nacionalno-političnem smislu je bil torej program skupine okoli *Hrvatstva* nagodben in dualističen, kar pomeni, da s svojimi zahtevami v osnovi ni postavljaj pod vprašaj niti obstoječe ureditve habsburške monarhije niti obstoječe državnopravne odnose med Hrvaško in Ogrsko, čeprav so poudarili zahtevo po finančni samostojnosti. Zanimivo je, da so to zahtevo opravičili z reševanjem socialnega vprašanja. Se pravi za dvig materialne baze širših slojev družbe, predvsem kmetov in delavcev.¹²¹ S tem, ko so finančno samostojnost Hrvaške opravičili z rešitvijo socialnega vprašanja, so iz obzira do režima na Hrvaškem, oziroma iz obzira do madžarskih vladajočih krogov, težnji za finančno samostojnost odvzeli predznak zahteve za ukinitve enega od bistvenih instrumentov madžarske hegemonije.

V svojem programu so se jasno opredelili ne samo za katoliški, se pravi verski, ampak tudi za nacionalni ekskluzivizem. O tem priča poudarjanje trditve, da na Hrvaškem živi samo eden, hrvaški »politički narod«.¹²² *Hrvatstvo* je sicer pisalo, da bi se »genetično« sicer lahko priznalo, da na Hrvaškem živijo tudi pripadniki »drugog plemena«, se pravi Srbi. Nikakor pa se jih ne bi smelo priznati »diplomatično«. Poudarjanje tega kot pogoja za politično slogo je po pisanju *Hrvatske* preprosto nedopustno. Politično sodelovanje s Srbi je mogoče samo, če Srbi sprejmejo »... jednu zastavu hrvatsku, jedan jezik hrvatski, riječju: jedan politički narod hrvatski«.¹²³ Prepričanje, da so Srbi v političnem smislu pravzaprav Hrvati »grčko-iztočne vjere«, je vodilo v negacijo srbstva ne samo v »diplomatičnom«, ampak tudi v »genetičnom« smislu. Za skupino okoli *Hrvatstva* je bil obstoj srbskega naroda na Hrvaškem namreč zgolj konstrukcija, ki je seveda škodila hrvaškim nacionalno-političnim interesom. Narod, ki živi na Hrvaškem, je poudarjal časopis, lahko nosi samo eno, hrvaško ime.¹²⁴

¹¹⁸ *Hrvatstvo*, št. 6, I. 1904.

¹¹⁹ *Hrvatstvo*, št. 1, I. 1904.

¹²⁰ M. Gross, A. Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu...*, n. d., 232–239.

¹²¹ *Hrvatstvo*, št. 1, I. 1904.

¹²² *Prav tam*.

¹²³ *Prav tam*.

¹²⁴ *Hrvatstvo*, št. 11, I. 1904.

Čeprav so negirali obstoj srbstva na Hrvaškem, so pri *Hrvatstvu* zavračali očitke, da bo njihov ekskluzivni katolicizem in njihov odnos do srbstva na Hrvaškem postal ovira za sodelovanje med Hrvati in Srbi. Borba za vgradnjo katoliških načel v družbeno prakso bi lahko po pisanju časopisa pripomogla k izboljšanju odnosov z pripadniki »grško-iztočne« veroizpovedi. Seveda, pod pogojem, da cenijo vero oziroma rekristjanizacijo družbe. V tem primeru bi bila lahko bitka proti »bezbožnih načela« v javnem življenju postala stična točka s pravoslavnim prebivalstvom in ne točka razdvajanja.¹²⁵

V svojem programu *Hrvatstvo* ni omenjalo, da se bo za rekristjanizacijo družbe zavzemalo za načelo »delitve duhov«, ki ga je admiral Mahnič v svoji *Hrvatski straži*.¹²⁶ Vendar ton pisanja v prvih številkah *Hrvatstva* ni dopuščal nikakršnega dvoma, da so delili njegovo prepričanje, da afirmacija katoliških načel kot izvornih principov skupnega javnega življenja ni izvedljiva brez neusmiljenega obračuna z vsemi, ki ne mislijo tako. Tudi z liberalnim katolicizmom. Sicer pa se je *Hrvatstvo* že v prvi številki odkrito zavzelo za »delitev duhov«, pri čemer je podalo tiste evropske dežele, kjer se je boj že zdavnaj začel izvajati. Velika škoda je, je pisalo *Hrvatstvo*, da se kaj takega ni zgodilo tudi na Hrvaškem. »Da smo pet godina prije došli, ne bi našli toliko razvaljenih oltara, toliko otrovanih srdaca, toliko pogaženih križeva ...«.¹²⁷

Ker so računali na to, da lahko njihov borbeni katoliški ekskluzivizem naleti na močan odpor tako v laični javnosti, kot med duhovščino, so v svojem programu obljubili, da ne bodo nastopali militantno do ostalih veroizpovedi. Pri tem pa so izpostavili, da bodo s skrajno odločnostjo in neomajnostjo branili verske svetinje katoliškega dela hrvaškega naroda in se obenem borili za politične pravice celotnega naroda. Zato je spopad po pisanju *Hrvatstva* možen samo s tistimi, ki sovražijo katolicizem in politične težnje hrvaškega naroda. Katoliški ekskluzivizem, na katerem so vztrajali, je nujno pripeljal do spopada z ostalimi veroizpovedmi. Nenazadnje je izhajal iz sodobnega katoliškega nauka, po katerem je katolicizem edina »prava« krščanska vera, katoliška cerkev pa edina »prava« katoliška cerkev.¹²⁸ Trditev, da bi lahko katoliški ekskluzivizem postal most za sodelovanje z ostalimi verami ni bila samo povsem neutemeljena, ampak tudi docela absurda.

Objava tolerantnega odnosa do ostalih veroizpovedi je bila poleg tega pogojena s prepričanjem skupine okoli *Hrvatstva*, da so Hrvati v konfesionalnem smislu razdeljeni na katolicizem, pravoslavje in islam. Kritičen odnos do drugih veroizpovedi je bil nasproten težnjam za dosego nacionalne enotnosti.¹²⁹ Zagotovo je bilo ravno izvorno pravaško prepričanje o Hrvatih kot narodu s tremi konfesijami razlog zato, da skupina okoli *Hrvatstva* na načelnem nivoju ni posebej vztrajala na tesni povezanosti hrvaške nacionalne in katoliške ideje. Vendar jim to ni preprečevalo, da ne bi v *Hrvatstvu* plasirali številne izjave, ki nedvomno pričajo, da so imeli katolištvo za ključni, če ne za glavni označevalec hrvaške nacionalne identitete.¹³⁰

Program *Hrvatstva* je bil ekskluzivno hrvaški in katoliški, vendar skrajno zmerno opozicijski in se ni samo razlikoval od programa hrvaške opozicije iz leta 1894, ampak je tudi v nacionalno-političnem smislu zahteval znatno manj kot opozicija v devetdesetih letih 19. stoletja, do česar lahko pridemo tudi s komparativno analizo.

V opozicijskem programu iz leta 1894 so se namreč zavzemali za zedinjenje hrvaškega naroda, ki živi v Hrvaški, Slavoniji, Dalmaciji, na Reki, v Bosni in Hercegovini in v Istri na te-

¹²⁵ *Hrvatstvo*, št. 1, l. 1904.

¹²⁶ M. Strecha, *Katoličko hrvatstvo...* n. d., 215–251.

¹²⁷ *Hrvatstvo*, št. 1, l. 1904.

¹²⁸ M. Strecha, *Katoličko hrvatstvo...*, n. d., 43–50.

¹²⁹ *Hrvatstvo*, št. 12, l. 1904.

¹³⁰ *Hrvatstvo*, št. 1, 3, 4, 5, 7, št. 1904.

melju hrvaškega državnega prava »... u jedno državno tijelo u okviru habsburške monarhije ...«. Poleg tega so poudarili podporo Slovincem za priključitev slovenskih dežel temu »državnom tijelu«. ¹³¹ Nadalje, v program so predvidevali, da bi morala Hrvaška enakopravno s kraljevino Ogrsko in ostalimi habsburškimi deželami sodelovati v reševanju skupnih poslov za celo monarhijo. Pri čemer so se sklicevali na pragmatično sankcijo, čeprav iz taktičnih razlogov niso natančneje obrazložili, na katero sankcijo mislijo. Poleg tega so se v programu iz leta 1894 nedvomno izjasnili za ureditev Hrvaške kot ustavne, parlamentarne in pravne države, kjer bi imel popolno zakonodajno oblast sabor v dogovoru s krono. S tem v zvezi so zahtevali tudi razširitev volilne pravice in splošno liberalizacijo političnega življenja. ¹³²

Za razliko od nacionalno-političnega dela programa *Hrvatstva* program hrvaške opozicije iz leta 1894 ni izhajal iz hrvaško-ogrške nagodbe kot podlage za doseg teritorialne celovitosti Hrvaške. Skliceval se je, kot smo videli, izključno na hrvaško državno pravo, pri čemer je natančno naštel dežele, na katere se je to nanašalo, čemur se je skupina okoli *Hrvatstva* izognila. Neomenjanje hrvaško-ogrške nagodbe leta 1894 jasno kaže, da je avtorji programa niso imeli za podlago uresničitve hrvaške ozemeljske celovitosti. Program *Hrvatstva* je, nasprotno, s tem, ko je govoril o razširitvi hrvaškega državnega prava »po ustavni poti«, pričal o tem, da so zagovorniki političnega katolicizma imel nagodbo za okvir, v katerem je uresničeno hrvaško pravo. Čeprav ne v celoti, zato so zahtevali priključitev Dalmacije in »ostalih zemalja«. V enem izmed člankov objavljenih v prvi številki *Hrvatstva* so poudarili, da je nagodba iz leta 1868 v okviru takratnih okoliščin priznala Hrvaški samostojnost in možnost odločanja o svoji usodi, nenazadnje tudi v »moralnom smislu.« Še več, časopis je trdil, da hrvaško-ogrška nagodba priznava, »... da je hrvatska država, da imade sve attribute države ...«, četudi tudi to ni bilo dovolj precizno izraženo. ¹³³

Program *Hrvatstva* je s tem, ko se je skliceval na kronanjsko diplomu, zavzel jasno dualistično stališče, medtem ko je program iz leta 1894 pokazal težnjo po preureditvi dualizma. To je izražal z prizadevanjem, da bi Hrvaška skupaj z ostalimi deželami monarhije in enakopravno z Ogrsko sodelovala pri reševanju poslov na ravni monarhije. Kar bi se lahko izrazilo v razponu od subdualizma, preko trializma do federalizma. Zato v programu iz leta 1894 tudi ni bilo določeno, na katero pragmatično sankcijo se sklicujejo. V programu *Hrvatstva*, kot smo videli, ni zahteve po ureditvi Hrvaške kot ustavne parlamentarne države s polno zakonodajno oblastjo, ki bi si jo delila sabor in vladar. No, program *Hrvatstva* se je tako kot program iz leta 1894 zavzemal za razširitev volilne pravice, kar je imel za prvi korak k volilni reformi, s katero bi se uvedla obča enaka in tajna volilna pravica. ¹³⁴ Te klasično demokratične zahteve program iz leta 1894 ne vsebuje.

Značaj nacionalno-političnega programa *Hrvatstva* je torej izraz prizadevanja hrvaškega episkopata in skupine pristašev političnega katolicizma, da bi se politični katolicizem v obliki katoliškega pravaštva uradno predstavil kot zmerena opozicijska politična opcija, sprejemljiva za dualistične kroge v obeh delih monarhije in tudi režimu na Hrvaškem. Na različne načine odvisen od centrov na Dunaju in Pešti hrvaški episkopat ni mogel tvegati, četudi bi to hotel, da bi se katoliško pravaštvo, oziroma stranka, ki ga bo zastopala, predstavila kot radikalna opozicija. Zato je bilo izredno pomembno poudariti, da zagovorniki političnega pravaštva načeloma ne nasprotujejo niti hrvaško-ogrski nagodbi kot podlagi za hrvaško avtonomijo, niti dualistični ureditvi habsburške monarhije. Razumljivo je, da je bilo takšno stališče pomembno

¹³¹ J. Ibler, *Hrvatska politika 1904 – 1906...*, n. d., 210.

¹³² Prav tam, 210–211;

¹³³ *Hrvatstvo*, št. 1, l. 1904.

¹³⁴ Prav tam.

zaradi želje po podpori kroni in dualističnim dejavnikom v obeh delih monarhije nasproti nacionalizmu madžarske koalicije, v katerem so vse relevantne opozicijske politične skupine v banski Hrvaški videle potencialno veliko nevarnost za hrvaško avtonomijo zaradi njihove ideje o enotni madžarski državi.

Kriza dualizma, ki je bila sicer prisotna že od konca devetdesetih let 19. stoletja, a je šele leta 1903 začela močno pretresati monarhijo, je ključno vplivala na pojav katoliškega pravaštva v banski Hrvaški. Omenili smo že, da je prizadevanje združene hrvaške opozicije za spajanje hrvaške nacionalne in katoliške verske ideje konec devetdesetih let 19. in na začetku 20. stoletja na določen način usmerilo pravaštvo proti katolicizmu. Do spojitve pravaštva s katolicizmom takrat ni moglo priti, ker politični katolicizem kot ideologija še ni funkcioniral v politični praksi. »Čista« stranka prava ga je zavrnila na samem začetku, po koncu t.i. svetojeronimske afere pa je od njega odstopila tudi hrvaška opozicija, iz katere je nastala Hrvaška stranka prava.

Obe pravaški skupini so v osnovi zastopale moderno pravaštvo, ki je temeljilo na ideji, da je ozemeljska celovitost Hrvaške in njena samostojnost mogoča samo v okviru habsburške monarhije.¹³⁵ V skladu s tem sta obe pravaški skupini, ne glede na to, da so med njima obstajale razlike v smislu interpretacije zahtev iz leta 1894, zagovarjale rešitev hrvaškega vprašanja na način, ki je postavljaj pod vprašaj državnopravne odnose med Hrvaško in Ogrsko ter v monarhiji. Čeprav se je z oddaljitvijo od izvirne Starčevićeve ideje o samostojni hrvaški državi izven monarhije pravaštvo nedvomno iz radikalne preobrazilo v zmerno politično opcijo. Vendar je bila v obdobju, ko je dualizem še dokaj dobro funkcioniral, in celo ko so bile v njem konec devetdesetih let 19. in na začetku 20. stoletja že vidne prve večje razpoke, krogom na Dunaju in Pešti pravaška opcija v osnovi nesprejemljiva v obeh variantah. Zmerna varianta, ki sta jo zastopali Neodvisna narodna stranka in Matica stranke prava, iz katerih je s fuzijo leta 1903 nastala Hrvatska stranka prava, se je sicer v politični praksi zavzemala za rešitev hrvaškega vprašanja z revizijo hrvaško-ogrske pogodbe. Vendar se je z zahtevami po zedinjenju hrvaških dežel načeloma in v skladu z ideologijo hrvaškega državnega prava, kot tudi z zahtevo po krepitvi hrvaške avtonomije z elementi državnosti, zadirala v obstoječe državnopravne odnose med Hrvaško in Ogrsko ter v strukturo monarhije. Radikalnejša verzija, ki jo je v političnem življenju zastopala »Čista«, od leta 1904 Starčevićeva hrvaška stranka, je bila še manj sprejemljiva za vladajoče dualistične kroge monarhije, saj je rešitev hrvaškega vprašanja tesno povezala z idejo o preustroju monarhije v smislu subdualizma oziroma trializma.¹³⁶

S poglobljanjem krize dualizma sta očitno postali obe varianti modernega pravaštva dualističnim kogom še bolj nesprejemljivi. V spopadu z madžarsko koalicijo, s čimer se je ukvarjala krona, je bilo v ogrskem delu monarhije dualističnim dejavnikom nesprejemljiva vsaka opozicija, ki je ogrožala ureditev avstro-ogrske pogodbe iz leta 1867 oziroma hrvaško-ogrske pogodbe iz leta 1868. No, protimadžarsko gibanje v letih 1903/1904 v banski Hrvaški je pokazalo, da model hrvaške politike madžarskih vlad več ne more temeljiti na načelu, ki je začel funkcionirati leta 1875 in je doživel višek v obdobju med 1883 in 1903 s Khuenovim režimom. Madžarski vladi in uradni dunajski politiki je postalo namreč jasno, da se hrvaške opozicije ne da več nevtralizirati z institucionalnimi in neinstitucionalnimi pritiski. Khuenov sistem eliminacije in marginalizacije ni več prišel v poštev. Vendar, če je hrvaška opozicija hotela postati sprejemljiva za vrhove monarhije, se je enostavno morala spremeniti.

Pristaši političnega katolicizma in hrvaški episkopat so to opazili in posledično poskusili izvesti spremembo značaja hrvaške opozicije v skladu s svojimi prepričanji. Glede na to, da sta

¹³⁵ M. Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973, 253–281; M. Gross, *Izvorno pravaštvo. Ideologija, agitacija, pokret*, Zagreb, 2000, 723–765.

¹³⁶ M. Gross, *Izvorno pravaštvo...*, n. d., 429–431, 438.

obe glavni opozicijski skupini, ne glede na razlike v politični taktiki, v osnovi zastopali isto, pravaško izhodišče za reševanje hrvaškega vprašanja, so poskušali dati privrženci političnega katolicizma pravaštvu takšen ton, ki bi ga naredil sprejemljivega za vrhove monarhije. Formulo so našli v povezovanju s katolicizmom in v načelnem odstopanju od programa iz leta 1894, ki bi bilo taktične in ne strateške narave. Zato je bilo treba iz programa izključiti vsakršno zahtevo po temeljitih strukturnih spremembah v monarhiji, oziroma po globljih spremembah državnopravnih odnosov Hrvaške z Ogrsko. V nasprotnem primeru bi si vrhovi monarhije in režim na Hrvaškem interpretirali program kot nedvoumno podporo protidualističnim silam. Še več, lahko bi izzval jezo krone, dunajskih in peštanskih vladajočih krogov ter režima na Hrvaškem. Vendar so morali istočasno, glede na prizadevanje po združitvi pravaških grupacij v okviru ene močne, osrednje in katoliške stranke, ki bi s podporo in pod vodstvom episkopata (odvisno od razvoja v monarhiji) lahko igrala odločilno vlogo v rešitvi hrvaškega vprašanja, kot tudi z ozirom na razpoloženje pravaške javnosti, prikazati uradni program za bolj radikalnega, kot je v resnici bil. To pa so lahko dosegli samo s trditvijo, da gre v nacionalno-političnem smislu v osnovi za en in isti program. Zato so zagovorniki političnega katolicizma od samega začetka odločno vztrajali pri interpretaciji, da je njihov program istoveten s programom hrvaške opozicije iz leta 1894.

Naloga, ki so si jo zadali zagovorniki političnega katolicizma v banski Hrvaški, da bi značaju hrvaške opozicije dali predznak, ki bi ji v danem trenutku omogočil aktivno vključitev v reševanje hrvaškega vprašanja, je bila seveda ambiciozna in niti malo lahka. Predvidevali so namreč, da bosta obe močnejši in v javnosti veliko bolj vplivni pravaški politični grupaciji kot prvo pristali na zedinjenje pod uradno skrajno zmernim programom in kot drugo, sprejeli ideologijo političnega katolicizma. In eno in drugo se je izkazalo kot iluzorno. No, skupini, ki se je maja 1904 združila okoli ideje o afirmaciji katoliškega pravaštva, se ta naloga sprva ni zdela nemogoča. Računali so s podporo celotne duhovščine, ki je imela veliko politično težo, tudi zaradi svojega vpliva in razvejanih vezi. Računali so tudi z ugledom in močjo hrvaškega episkopata, z njegovo relativno neodvisnostjo, z njegovimi zvezami v cerkvenih in aristokratskih krogih in tudi z razumevanjem rimske kurije. S takšnim zaledjem so privrženci političnega katolicizma pravaške orientacije pogumno stopili v osvajanje političnega prostora.

Prevedla Jure Gašparič in Marko Zajc

P o v z e t e k

»Za krst častni i hrvatstvo slavno«

Politički katolicizam u banskoj Hrvatskoj početkom 20. stoljeća

Mario Strecha

Potkraj 19. stoljeća politički katolicizam u banskoj Hrvatskoj nastojao je profunkcionirati u obliku pokreta koji bi bio ne samo vjersko-politički, nego istovremeno i nacionalni. Spomenuto nastojanje proizlazilo je iz uvjerenja njegovih pobornika da pripadnost katoličkoj konfesiji predstavlja jedno od temeljnih obilježja hrvatske nacije te da stoga katolička vjerska ideja nesumnjivo može postati odlučujućim čimbenikom njezinog okupljanja i za ostvarenje njezinih tadašnjih glavnih političkih ciljeva. Međutim, stjecajem okolnosti, pokazalo se da je takav pokret nemoguć. Situacija u političkom i društvenom prostoru banske Hrvatske nakon protumađarskog pokreta 1903-1904. potaknula je pobornike političkog katolicizma na izravni angažman u političkom životu. Skupina svećenstva i laika koja je odlučno zagovarala ideju o nužnosti uključivanja katolika u političku praksu okupila se u svibnju 1904. oko političkog dnevnika koji je pod nazivom Hrvatstvo počeo izlaziti u Zagrebu. Radilo se o skupini

koja je imala podršku cjelokupnog hrvatskog episkopata, na čelu sa zagrebačkim nadbiskupom Jurjom Posilovićem. Skupina oko lista Hrvatstvo, čijem je nastanku bitno pridonio i krčki biskup Anton Mahnič, zagovarala je stajališta vrlo bliska stajalištima Starčevićeve hrvatske stranke prava. Iako je u političkom životu počela nastupati kao umjerena opozicija, skupina oko Hrvatstva isprva je podržavala promađarski režim, nastojeći ga konsolidirati nakon što se ovaj našao ozbiljno poljuljan nakon širokim narodnim pokretom 1903-1904. S tim u vezi skupina oko Hrvatstva trudila se je oko stvaranja konstruktivne, na katoličkoj idejnoj podlozi utemeljene jedinstvene pravaške opozicije, koja je trebala nastati etapno, na taj način da se postupno klerikalizira Hrvatska stranka prava, koja bi potom počela usko surađivati sa Strčevićevom hrvatskom strankom prava, koju je vodio Josip Frank. Time bi se ujedno stvorili uvjeti za fuziju spomenutih dviju političkih grupacija iz koje bi mogla proizaći jedinstvena opozicijska katolička stranka pravaške orijentacije, koja bi u kontekstu rastuće krize dualizma mogla doći na vlast. Međutim, riječ je o pokušaju koji nije uspio jer je većina hrvatskog katoličkog svećenstva odbijala podržati skupinu oko Hrvatstva.